

PARTICIPATIEPROFIELEN VAN ETNISCH-CULTURELE MINDERHEDEN IN BRUSSEL

EEN ANALYSE OP BASIS VAN GEGEVENS OVER DE LEERLINGEN VAN HET
NEDERLANDSTALIGE SECUNDAIR ONDERWIJS IN BRUSSEL

TOR2012/7

Mark Elchardus & Wendy Smits

Working paper 1

Steunpunt Cultuur

Onderzoekslijn maatschappelijke en sociale participatie van kansengroepen

Met de steun van de Vlaamse Overheid
Programma Steunpunt voor Beleidsrelevant Onderzoek 2012-2015
Steunpunt Cultuur - Onderzoekslijn maatschappelijke en sociale participatie van kansengroepen
Steunpunt Jeugd - Jeugdonderzoeksplatform

Participatieprofielen van etnisch-culturele minderheden in Brussel.

Een analyse op basis van gegevens over de leerlingen van het Nederlandstalige secundair onderwijs in Brussel

Mark Elchardus & Wendy Smits

1 Inleiding

Maatschappelijke participatie en meer bepaald het verenigingsleven kunnen rekenen op een grote en welwillende belangstelling vanwege het beleid. Aan hen wordt een belangrijke socialiserende functie toegeschreven. Men verwacht van maatschappelijke participatie dat het de opname of integratie in de samenleving bevordert en tevens een betekenisvolle bijdrage levert aan het democratische burgerschap. Zowel in de beleidsnota's Cultuur 2000-2004, 2004-2009 en 2010-2014, als in het Pact van Vilvoorde 2001 en het Vlaanderen in Actie Pact, wordt nadruk gelegd op die functies van het maatschappelijk middenveld. Die verwachting vindt ook ruggensteun in onderzoek (zie o.a. Elchardus *et al.* 2001; Putnam 1993). Uit zowat alle onderzoek blijkt echter ook dat maatschappelijke participatie heel ongelijk gespreid is over de bevolking (Almond & Verba 1963; Dekker 1999; Elchardus *et al.*, 2001; Li, Savage & Pickles 2003; Smits 2004; Smits, 2011; Verba & Nie 1972; Verba, Schlozman & Brady 1995). Sommige groepen participeren intens, andere heel weinig of niet. In de beleidsnota Cultuur 2010-2014 spreekt men van een structureel participatiedeficit van sommige bevolkingsgroepen (Schauvliege, 2010). In die nota ligt de nadruk op het bevorderen van de deelname aan het sociale en culturele aanbod, met bijzondere aandacht voor zogeheten kansengroepen (personen met een handicap, gedetineerden, personen in armoede, leden van etnisch-culturele minderheden, gezinnen met kinderen) (Schauvliege, 2010).

In deze bijdrage gaat de aandacht naar de sociale en maatschappelijke participatie van etnisch-culturele minderheden. Integratie is een ruim begrip waarin verschillende dimensies kunnen worden onderkend. Vermeulen & Penninx (1994) onderscheiden twee dimensies, die elk op hun beurt verschillende aspecten omvatten: de structurele en de sociaal-culturele integratie (Ackaert & Van

Regenmortel, 2011). Onder structurele integratie wordt de kans verstaan om maatschappelijke posities, bijvoorbeeld op de arbeidsmarkt, te kunnen innemen. De sociaal-culturele integratie omvat volgens Vermeulen en Penninx vier subdimensies: de taalbeheersing (en -gebruik), het sociaal kapitaal (sociale contacten en lidmaatschap van verenigingen), de identiteitsbeleving en de waardeoriëntaties. In deze paper focussen we op de integratie via sociale en maatschappelijke participatie. Deze bijdrage maakt deel uit van een reeks waarin gekeken wordt naar (1) de sociale en maatschappelijke participatie van etnische minderheden¹ (2) de invloed daarvan op houdingen, identiteitsbeleving en waarden, (3) de specifieke invloed van doelgroepverenigingen op sociale en maatschappelijke participatie en op de identiteitsbeleving en houdingen. In onderhavige paper gaat de aandacht naar de beschrijving van de participatie en, in de mate van het mogelijke, naar de verklaring daarvan in termen van de factoren waarvan geweten is dat zij participatie beïnvloeden. Bovendien gaat de aandacht hier naar het grootstedelijke milieu. Niet-westerse allochtonen zijn immers altijd al sterk geconcentreerd geweest in stedelijke gebieden.

Voor deze analyse maken we gebruik van gegevens over jongeren uit het Brusselse Nederlandstalige onderwijs. De Brusselse bevolking wordt gekenmerkt door een grote diversiteit aan culturen, religies, talen, socio-economische posities en etnische herkomsten. In 2010 voerde het Jeugd OnderzoeksPlatform een scholenonderzoek uit in 32 scholen bij 2.513 leerlingen van het Brusselse Nederlandstalige onderwijs (Vettenburg, Elchardus & Put, 2011). Met 76% van de Brusselse scholen die effectief meewerkten aan het onderzoek, beschikken we over een representatieve steekproef van leerlingen van het Brusselse Nederlandstalige onderwijs. We kunnen de gegevens uiteraard niet veralgemenen naar de gehele Brusselse jeugd. Enkel leerlingen van Nederlandstalige scholen werden bevraagd. Bovendien zijn in dit onderzoek ook leerlingen bevraagd die wel les volgen in Brussel maar niet in Brussel wonen (30% van de leerlingen). Als we in deze bijdrage spreken van Brusselse jongeren bedoelen we dus steeds de jongeren in het Nederlandstalige secundair onderwijs in Brussel (19 gemeenten).

In wat volgt beantwoorden we eerst de vraag hoe we voor dit onderzoek etnisch-culturele minderheden definiëren. Daarna gaan we in op de wijze waarop sociale en maatschappelijke participatie werd gemeten en beschrijven we deze voor de

---

¹ Dit wordt ook wel “sociaal kapitaal” genoemd, hoewel dat begrip bij heel veel auteurs ook houdingen en maten van vertrouwen omvat. Daarom vermijden we hier het gebruik van dat omvattende begrip.

bestudeerde bevolking. Daarna overlopen we de belangrijkste verklaringen in termen van participatiedrempels die uit de literatuur zijn naar voor zijn gekomen. Tenslotte gaan we na of deze verklaringen ook de waargenomen specificiteit van de participatiepatronen van de etnisch-culturele minderheden verklaren en in welke mate die specificiteit niet aan de maatschappelijke positie, maar waarschijnlijk aan het eigen cultuurwerk van die groepen moet worden toegeschreven.

2 Wat is een ethnische minderheid

De wijze waarop ‘etnisch-culturele minderheid’ wordt gedefinieerd is sterk contextgebonden. In Vlaanderen wordt doorgaans naar dergelijke groepen verwezen met de term “allochtoon”. Deze maakt duidelijk dat de nationaliteit onvoldoende is om die groepen te identificeren. Het gaat niet om “vreemdelingen” in de juridische betekenis² van het woord. Een probleem met het begrip allochtoon is dat het niet duidelijk is hoe lang iemand allochtoon blijft. Kinderen van wie de grootouders naar hier migreerden, die hier geboren en getogen zijn en de Belgische nationaliteit hebben, worden toch nog dikwijls beschouwd en aangeduid als allochtonen. Een dergelijk taalgebruik wijst erop dat de term allochtoon niet in een precieze betekenis wordt gebruikt, maar wel gehanteerd wordt om mensen aan te duiden die men “vreemd vindt” of van een “vreemde origine” zijn. De definitie van “etnisch-culturele minderheid” is niet preciezer en wordt doorgaans gehanteerd alsof het gaat om een synoniem van allochtoon.

In verschillende beleidskaders worden verschillende criteria gehanteerd om iemand als allochtoon te beschouwen of tot de etnisch-culturele minderheden te rekenen. Zo kijkt men bijvoorbeeld naar de herkomst van de (groot)-ouders, de geboorteplaats, de nationaliteit, de taal, het juridisch verblijfsstatuut, de naam van een persoon of de levensbeschouwing. Een definitie vinden we in het decreet van 28 april 1998 inzake het Vlaamse beleid ten aanzien van etnisch-culturele minderheden (B.S. 19.VI.1998). Hierin worden als allochtoon beschouwd: ‘personen die zich legaal in België bevinden, ongeacht of zij de Belgische nationaliteit hebben, en die tegelijkertijd aan de volgende voorwaarden voldoen:

- a) minstens één van hun ouders of grootouders is geboren buiten België;

---

² De term vreemdeling is in België een juridisch begrip voor burgers die wettelijk in het land verblijven maar die niet over de Belgische nationaliteit beschikken. In 2010 was 10% van de Belgische bevolking geen Belg maar bezat een andere nationaliteit. 6,4% van de inwoners uit Vlaanderen heeft een niet-Belgische nationaliteit, 9,5% in Wallonië en 30% in Brussel (Bron: FOD Economie, KMO, Middenstand & Energie).

- b) zij bevinden zich in een achterstandspositie vanwege hun etnische afkomst of hun zwakke sociaal-economische situatie’.

Deze definitie verwijst naar het geboorteland van de grootouders en de aanwezigheid van een achterstandspositie wordt als voorwaarde genoemd om als allochtoon te worden beschouwd. Vooral dat laatste maakt die definitie moeilijk bruikbaar voor wetenschappelijk onderzoek, daar ‘achterstandspositie’ op zich een diffuus begrip is dat geen eenduidige betekenis heeft (laat staan dat er een eenduidige registratie over bestaat). Bovendien is die definitie vanuit een wetenschappelijk standpunt een onding omdat een heel belangrijke vraag nu precies is in welke mate en ten gevolge van welke mechanismen leden van minderheidsgroepen maatschappelijk achtergesteld zijn. Om dat te kunnen zien en onderzoeken dient men de begrippen ‘minderheidsgroep’ en ‘achterstelling’ natuurlijk eerst zorgvuldig van elkaar te onderscheiden. Een definitie van minderheidsgroep moet met andere woorden ook de ‘succesvolle allochtoon’ zichtbaar maken, precies om te kunnen nagaan welke factoren succes (hoe dat men dat ook wil definiëren) kunnen bevorderen. In het besluit van de Vlaamse Regering van 24.12.2004 houdende maatregelen ter bevordering en ondersteuning van het gelijkekansen- en diversiteitsbeleid in de Vlaamse administratie, vinden we een tweede definitie. In art. 2 §1, 3° wordt een persoon van allochtone afkomst omschreven als een “persoon met een nationaliteit van een land buiten de Europese Unie of persoon van wie minstens één ouder of twee grootouders een nationaliteit hebben van een land buiten de Europese Unie (EU15)”. Deze definitie laat de achterstandspositie achterwege als criterium, wat de definitie meer bruikbaar maakt voor wetenschappelijk onderzoek. Anderzijds worden mensen met een niet-Belgische, maar wel EU-nationaliteit, zoals bijvoorbeeld Italianen, Polen of Grieken, met deze definitie niet als allochtoon beschouwd³. Op die manier wordt eigenlijk impliciet verondersteld dat welke ook de sociale mechanismen zijn die

---

³ Met EU15 worden de volgende Europese landen bedoeld: België, Oostenrijk, Denemarken, Finland, Frankrijk, Duitsland, Griekenland, Ierland, Italië, Luxemburg, Nederland, Portugal, Spanje, Zweden, Groot-Brittannië. Maar ook over welke landen tot de Europa behoren is er discussie. Minister Anciaux hanteert in zijn interculturaliteitsplan alleszins een andere opsomming van wat West-Europees is. In het ontwerp van participatiedecreet worden personen met een etnisch-culturele diverse achtergrond als volgt omschreven: ofwel mensen die al een geruime tijd in Vlaanderen wonen en vanuit de migratiegeschiedenis van henzelf of van hun ouders of grootouders, affiniteit hebben met meer dan één cultuur, waarvan één niet-West-Europese; ofwel mensen uit niet-West-Europese landen die zich recent vestigden in Vlaanderen, waarbij als West-Europees volgende landen worden bedoeld: België, Nederland, Luxemburg, Groot -Brittannië, Ierland, Frankrijk, Duitsland, Denemarken, Oostenrijk, Liechtenstein, Zwitserland

bijdragen tot de specificiteit van allochtonen, deze niet zullen spelen als de betrokken persoon afkomstig is van een van de EU15 landen.

De verschillende definities die door overheidsinstellingen voor ‘allochtoon’ (of etnisch culturele minderheden) worden gegeven, hebben (hopelijk) de bedoeling een doeltreffend beleid met betrekking tot die groepen mogelijk te maken. De bedoeling van wetenschappelijk onderzoek is anders. Het heeft de bedoeling de bijzondere situatie van de groepen die men probeert te vatten met termen als ‘allochtoon’ en ‘minderheid’ zo correct en inzichtrijk mogelijk te beschrijven, opdat een beleid met betrekking tot die groepen kansen op doeltreffendheid en succes zou hebben. Als dat de bedoeling is, moet de afbakening die factoren vatten waarvan men vermoedt dat zij aan de basis liggen van de bijzondere positie of de specificiteit van die groepen. De bijzondere positie van minderheidsgroepen komt op heel veel vlakken tot uiting (sociaal, economisch, politiek en cultureel). Als gesproken wordt van etnisch-culturele minderheden en van allochtonen gaat de aandacht in de verschillende definities echter specifiek naar één of meer van de volgende factoren (die men dan ook in wisselende combinaties in de verschillende definities ziet opduiken):

1. Het migratieverleden van de ouders, en eventueel van de grootouders
2. De nationaliteit van de respondent
3. De thuistaal
4. De godsdienst of de levensbeschouwing als bron van culturele specificiteit.

Het lijkt ons best de veronderstelling dat die verschillende kenmerken relevant zijn - en die nu dikwijls impliciet via een definitie worden gemaakt - expliciet bij het onderzoek te betrekken door na te gaan of de sociale specificiteit van etnisch-culturele minderheden, dat wil in dit geval zeggen de specificiteit van hun patronen van sociale en maatschappelijke participatie, het gevolg zijn van het immigratieverleden van hun ouders, hun nationaliteit, hun thuistaal en/of hun religieuze identiteit.

In de bevraging van de jongeren in het Nederlandstalige onderwijs in Brussel werd naar die kenmerken gepeild. Het migratieverleden van de ouders brengen we in kaart door de nationale herkomst van de ouders (tabel 1). Hierbij maken we een onderscheid tussen jongeren met beide ouders van Belgische herkomst, één ouder van Belgische herkomst en geen van beide ouders van Belgische herkomst. Slechts een minderheid (31%) van de leerlingen in het Nederlandstalige secundair onderwijs in Brussel rapporteert dat beide ouders van Belgische oorsprong zijn. Van één leerling op twee is geen van beide ouders van Belgische oorsprong.

TABEL 1: NATIONALE HERKOMST OUDERS VAN JONGEREN IN HET NEDERLANDSTALIGE ONDERWIJS IN BRUSSEL

	N	%
Beide ouders Belg	574	30,5
Een ouder Belg	362	19,2
Geen van beide ouders Belg	947	50,3
Totaal	1883	100,0

Bij de nationaliteit van de respondent onderscheiden we de jongeren met uitsluitend de Belgische nationaliteit, jongeren met de Marokkaanse nationaliteit en eventueel ook een andere nationaliteit, jongeren met de Turkse nationaliteit en eventueel ook een andere nationaliteit en jongeren met een andere dan de Marokkaanse of Turkse nationaliteit gecombineerd met eventueel nog een andere nationaliteit, meestal de Belgische (tabel 2). De helft van de leerlingen heeft enkel de Belgische nationaliteit; de andere helft heeft een andere nationaliteit, eventueel gecombineerd met de Belgische.

TABEL 2: NATIONALITEIT VAN DE RESPONDENT

	N	%
Enkel de Belgische nationaliteit	1109	50,6
Marokkaanse nationaliteit en eventueel ook Belgische of andere nationaliteit	371	17,0
Turkse nationaliteit en eventueel ook Belgische of andere nationaliteit	149	6,8
Andere dan Marokkaanse of Turkse nationaliteit en eventueel ook Belgische of andere nationaliteit	560	25,6
Totaal	2190	100,0

Rekening houdend met de tweetalige Brusselse realiteit operationaliseren we de gebruikte thuistaal als kenmerk van etnisch-culturele minderheden door een onderscheid te maken tussen drie groepen. Ten eerste jongeren die met beide ouders Nederlands of Frans spreken (58%), ten tweede jongeren die met één van beide ouders geen Nederlands of Frans spreken (16%) en tenslotte jongeren die met beide ouders een andere taal dan het Nederlands of Frans spreken (26%) (tabel 3).

TABEL 3: THUISTAAL MET DE OUDERS

	N	%
Nederlands of Frans met beide ouders	1262	58,4
Geen Nederlands of Frans met één van beide ouders	341	15,8
Andere taal dan Nederlands of Frans met beide ouders	557	25,8
Totaal	2160	100,0

Een laatste criterium is de levensbeschouwelijke zelfplaatsing van de jongeren (tabel 4). Als kenmerk dat een invloed zou kunnen hebben op de sociaal-culturele integratie

onderscheiden we jongeren die zichzelf omschrijven als katholiek, christelijk of protestant, gelovige moslims die zich strikt aan de geloofsregels houden, jongeren die zichzelf omschrijven als gelovige moslims die zich niet strikt aan de geloofsregels houdt of twijfelen en tenslotte vrijzinnige niet-gelovige jongeren of jongeren die geen interesse hebben in alles wat met godsdienst te maken heeft. Zeventwintig procent van de jongeren is christelijk, eenzelfde proportie ongelovig of vrijzinnig en 47% is moslim.

TABEL 4: LEVENSBESCHOUWING VAN DE RESPONDENT

	N	%
Katholiek, christelijk of protestant	496	26,7
Gelovige moslim die zich strikt aan de geloofsregels houdt	492	26,5
Gelovige moslim die zich niet strikt aan de geloofsregels houdt	375	20,2
Vrijzinnig, ongelovig, geen interesse in godsdienst	491	26,5
Totaal	1853	100,0

Het is duidelijk dat het Nederlandstalige onderwijs in Brussel verre van mono-etnisch is en grondig verschilt van de leerlingenbevolking die men er een paar decennia terug aantrof: één op twee heeft geen Belgische nationaliteit of naast de Belgische nationaliteit nog een andere nationaliteit, van 70% is minstens één ouder niet van Belgische origine, 47% is moslim en 26% spreekt thuis noch met moeder, noch met vader Nederlands of Frans. Het zal niemand verbazen dat die kenmerken onderling sterk samenhangen.

Vooreerst is er een sterke relatie tussen de nationaliteit van de respondent en de nationale herkomst van zijn ouders (tabel 5). Bijna acht op tien (79%) jongeren met de Marokkaanse nationaliteit heeft ouders die niet de Belgische nationaliteit hebben. Slechts 4% heeft twee Belgische ouders. Bij de jongeren met de Turkse nationaliteit is het verband nog sterker. 87% van hen heeft ouders die niet de Belgische nationaliteit hebben en slechts 1% heeft twee Belgische ouders. Bij jongeren met enkel de Belgische nationaliteit is de nationale herkomst van de ouders minder eenduidig. 57% van deze jongeren heeft twee ouders met de Belgische nationaliteit en bijna drie op tien (29%) heeft twee ouders met een andere dan de Belgische nationaliteit.

TABEL 5: VERBAND AFKOMST OUDERS EN NATIONALITEIT RESPONDENT

<i>Nationaliteit respondent</i>	<i>Nationale herkomst ouders</i>				Totaal	N
	Beide Belg	Een ouder Belg	Geen van beide ouders Belg			
Enkel Belgische nationaliteit	56,6	14,1	29,3	100,0	956	
Marokkaanse nationaliteit en ev Belgische of andere	3,7	17,6	78,7	100,0	301	
Turkse nationaliteit en ev andere	0,8	11,8	87,4	100,0	127	
Andere nationaliteit en ev Belgische	3,9	31,6	64,5	100,0	484	
Totaal	30,6	19,1	50,3	100,0	1868	

Ook de nationale herkomst van de ouders en de nationaliteit van de respondent hangt sterk samen met de religie van de respondent (tabel 6). Meer dan drie kwart (76%) van de jongeren met niet-Belgische ouders noemt zichzelf moslim. 44% noemt zich moslim die strikt de geloofsregels volgt, 32% zegt moslim te zijn. 95% van de jongeren met twee Belgische ouders is niet-moslim. 42% is katholiek of christelijk, 53% vrijzinnig, ongelovig of niet geïnteresseerd in godsdienst. Van de jongeren met één Belgische ouder is één derde (33%) moslim. 26% zegt katholiek te zijn en vier op tien vrijzinnig of ongelovig.

TABEL 6: VERBAND AFKOMST OUDERS EN NATIONALITEIT RESPONDENT MET RELIGIE RESPONDENT

	<i>Katholiek</i>	<i>strikt moslim</i>	<i>moslim</i>	<i>Vrijzinnig, ongelovig</i>	<i>Totaal</i>	<i>N</i>
Nationale herkomst ouders						
Beide Belg	42,0	2,9	1,8	53,2	100,0	509
Een ouder Belg	26,3	18,7	14,7	40,3	100,0	300
Geen van de ouders Belg	19,1	44,2	31,9	4,8	100,0	787
	27,8	26,3	19,0	26,9	100,0	1596
Nationaliteit respondent						
Enkel Belgische nationaliteit	28,7	18,1	14,3	38,9	100,0	966
Marokkaanse nationaliteit en ev Belgische of andere	1,9	54,2	39,9	3,9	100,0	308
Turkse nationaliteit en ev andere	3,0	54,5	40,2	2,3	100,0	132
Andere nationaliteit en ev Belgische	46,3	16,7	14,1	22,9	100,0	432
Totaal	26,5	26,4	20,4	26,7	100,0	1838

Tenslotte is er een sterk verband tussen de nationale herkomst van de ouders en de nationaliteit van de respondent met de gesproken thuistaal met de ouders (tabel 7). 95% van de jongeren met twee ouders met de Belgische nationaliteit spreekt Nederlands of Frans met de ouders. Van de jongeren met één Belgische ouder is dit 71%. Van de jongeren die twee ouders hebben met een niet-Belgische nationaliteit

spreekt slechts 33% Nederlands of Frans thuis: 21% spreekt een andere taal met één van beide ouders en 45% spreekt een andere taal met beide ouders.

Er blijkt een duidelijk verschil in de gesproken thuistaal tussen Marokkaanse en Turkse jongeren. Het merendeel (74%) van de jongeren met de Turkse nationaliteit spreekt een andere taal dan Frans of Nederlands met beide ouders. Bijna allemaal (94%) spreken met minstens één van de ouders noch Frans noch Nederlands. Bij de Marokkaanse jongeren spreekt slechts 55% een andere taal met minstens één van beide ouders en 45% spreekt Nederlands of Frans met beide ouders. Dit heeft uiteraard te maken met de officiële taal in het land van herkomst. Ook bij de jongeren met een andere dan de Turkse, Marokkaanse of Belgische nationaliteit spreekt 45% Nederlands of Frans met beide ouders, wat ons doet vermoeden dat ook deze ouders uit landen komen met Nederlands of Frans als officiële taal. Van de jongeren met enkel de Belgische nationaliteit tenslotte spreekt meer dan drie kwart (77%) Nederlands of Frans met beide ouders.

TABEL 7: VERBAND HERKOMST OUDERS EN NATIONALITEIT RESPONDENT MET THUISTAAL

	ned of fr met beide ouders	geen ned of fr met 1 ouder	andere taal met beide ouders	Totaal	N
Nationaliteit respondent					
Enkel Belgische nationaliteit	76,7	10,6	12,7	100	1095
Marokkaanse nationaliteit en ev Belgische of andere nationaliteit	44,9	24,4	30,7	100	361
Turkse nationaliteit en ev andere nationaliteit	6,1	20,4	73,5	100	147
Andere nationaliteit en ev Belgische nationaliteit	45,3	19,0	35,8	100	537
Totaal	58,6	15,7	25,7	100	2140
Nationale herkomst ouders					
Beide Belg	95,3	3,7	1,0	100	574
Een ouder Belg	70,9	19,7	9,4	100	351
Geen van de ouders Belg	33,4	21,4	45,2	100	921
Totaal	59,8	15,5	24,6	100	1846

Verder zal blijken dat de vier onderscheiden kenmerken relevant zijn om de participatieprofielen van de jongeren te begrijpen. Omdat die kenmerken onderling zo sterk samenhangen, is het echter niet mogelijk de vier kenmerken samen in een multivariate analyse te betrekken om de netto verklaringskracht van elk van die kenmerken te schatten. Daarom zal verder gewerkt worden met een gecombineerde variabele. Een autochtoon definiëren we als iemand die (1) de Belgische nationaliteit heeft, (2) waarvan beide ouders van Belgische origine zijn en die (3) thuis enkel Nederlands of Frans spreekt met de ouders. Op basis van deze criteria is 28% van de

Brusselse jongeren autochtoon; 72% beschouwen we als allochtoon. Bij de allochtonen maken we verder een onderscheid op basis van de levensbeschouwelijke zelfplaatsing. Bij de autochtonen is het onderscheid tussen katholieken en niet-katholieken niet zinvol daar we geen verschil in participatie vaststelden tussen die twee groepen. Bij de allochtonen bleek de religieuze identificatie wel een (belangrijke) rol te spelen. We maken daarom een onderscheid tussen niet-moslims (katholieken, vrijzinnigen of ongelovigen), moslims die strikt de geloofsregels volgen en de andere moslims. De verdeling wordt weergegeven in tabel 8 en levert vier groepen op die ongeveer even groot zijn.

TABEL 8: ETNISCH-CULTURELE GROEPEN BIJ BRUSSELSE JONGEREN

	N	%
Autochtoon	471	27,5
Allochtoon	375	21,9
Moslim	375	21,9
Strikte moslim	491	28,7
Totaal	1711	100,0

3 Hoe sociale en maatschappelijke participatie meten

Om de sociale en maatschappelijke participatie van jongeren te meten werd de aard van het lidmaatschap in 18 verschillende soorten verenigingen bevraagd, alsook de deelname aan 22 soorten tijdsbesteding (voornamelijk vrijetijdsbesteding).

3.1 Onderscheiden vormen van participatie

3.1.1 Lidmaatschap van verenigingen

In de vragenlijst werden aan de jongeren 18 verschillende types verenigingen voorgelegd (Herbots, 2011). Voor elk type vereniging diende de respondent één van volgende antwoordcategorieën aan te duiden: ‘nooit lid geweest’, ‘vroeger lid geweest’, ‘nu passief lid’ of ‘nu actief lid’. Een hoofdcomponentenanalyse op het huidige lidmaatschap (passief, actief of bestuurslid) van deze verenigingen leverde vijf groepen van verenigingen op (tabel 9). De groepering steunt in dit geval op overlappende lidmaatschappen. Verenigingen worden samen gegroepeerd als de jongeren die van een van de samengegroepeerde verenigingen ook een grotere kans hebben (dat wil zeggen vaker lid zijn) van de andere verenigingen die tot dezelfde groep behoren.

TABEL 9: PRINCIPALE COMPONENTENANALYSE OP HET HUIDIGE LIDMAATSCHAP VAN VERENIGINGEN (N=X)

	<i>Doelgroepgericht</i>	<i>Sociale bewegingen</i>	<i>Jeugdverenigingen</i>	<i>Cultuur</i>	<i>Ontspanningsvereniging</i>
Allochtone jeugdverenigingen	0,741	0,069	0,129	0,102	0,064
Initiatieven voor kansarme jeugd	0,732	0,163	0,282	0,110	-0,082
Jongeren-uitwisselingsprogramma's	0,589	0,138	0,379	0,090	-0,029
Verenigingen verbonden aan een café	0,519	-0,008	0,069	-0,122	0,464
Religieuze of levensbeschouwelijke verenigingen	0,461	0,276	-0,143	0,022	0,136
Vereniging die anderen helpt	0,102	0,813	0,076	-0,011	0,123
Vereniging of actiegroep rond Derde Wereld, vrede en verdraagzaamheid, mensenrechten of antiracistische organisatie	0,289	0,724	0,053	0,160	0,014
Vereniging of actiegroep rond milieu, dierenrechten en natuur, duurzame voeding	0,070	0,696	0,297	0,111	0,016
Buurt- of wijkwerking	0,288	0,315	0,104	0,283	0,236
Jeugdhuis of jeugdclub	0,033	0,138	0,683	-0,061	0,158
Jeugdbeweging of jongerenbeweging	0,133	0,005	0,672	0,162	-0,007
Organisatie van een muzikfestival, fuif, buurtfeest	0,052	0,193	0,508	0,033	0,359
Speelplein, grabbelpas, roefel	0,225	0,034	0,463	0,214	-0,041
Cursussen, workshops of lessen	0,371	0,194	0,400	-0,060	-0,021
Deeltijds Kunstonderwijs	0,030	0,046	0,108	0,791	0,058
(amateur-)kunstbeoefening buiten de academie	0,068	0,116	0,074	0,770	0,071
Sportvereniging, sportclub	-0,038	-0,014	0,144	0,020	0,746
Hobbyverenigingen	0,102	0,219	-0,048	0,301	0,560
Eigenwaarde	4,300	1,430	1,280	1,150	1,100
r ²	23,9	7,900	7,100	6,400	6,100

De populairste verenigingen zijn de ontspanningsverenigingen en de jeugdverenigingen (tabel 9). De ontspanningsverenigingen zijn de meest populaire verenigingen. 45% van de jongeren is hiervan lid. Hoewel het gaat om zowel sportverenigingen als hobbyverenigingen, nemen de sportverenigingen het grootste aandeel in beslag. 41% van de jongeren is lid van een sportvereniging of -club. De jeugdverenigingen bereiken 35% van de jongeren. Hieronder verstaan we de jeugd- of jongeren bewegingen, speelpleinwerking, jeugdhuis of -club, organisatie van een muzikfestival, fuif, ... en het volgen van cursussen, workshops of lessen. De drie andere soorten verenigingen bereiken ongeveer evenveel jongeren. 18% van de jongeren is nu lid (passief, actief of bestuurslid) van een doelgroepgerichte vereniging. Hieronder verstaan we de religieuze of levensbeschouwelijke verenigingen, de verenigingen verbonden aan een café, de allochtone jeugdverenigingen en zelforganisaties van migranten, de initiatieven voor kansarme jeugd en de jongeren-uitwisselingsprogramma's. De sociale verenigingen zoals de

verenigingen of actiegroepen rond Derde Wereld, vrede en verdraagzaamheid, mensenrechten of antiracistische organisaties, verenigingen die anderen helpen, verenigingen of actiegroepen rond milieu, dierenrechten en natuur, duurzame voeding en buurt of wijkwerkingen, bereiken 17% van de jongeren. 19% is nu lid van een culturele vereniging zoals een vereniging voor (amateur-)kunstbeoefening buiten de academie of gaat naar het deeltijds kunstonderwijs (na de schooluren).

TABEL 10: HUIDIG LIDMAATSCHAP VAN VERENIGINGEN NAAR ETNISCH-CULTURELE GROEP (%)

	<i>Doelgroep-gerichte verenigingen</i>	<i>sociale verenigingen</i>	<i>Jeugdverenigingen</i>	<i>Culturele verenigingen</i>	<i>Ontspanningsverenigingen</i>
Autochtoon	11,3%	17,0%	45,6%	27,0%	52,4%
Allochtoon niet-moslim	9,9%	20,8%	34,5%	21,5%	47,5%
Moslim	20,6%	12,8%	23,7%	10,1%	37,5%
Strikte moslim	28,8%	18,5%	32,3%	13,6%	39,9%
Totaal	17,9%***	17,3%	34,9%***	18,5%***	44,7%***

De onderscheiden etnisch-culturele groepen verschillen vrij sterk in hun participatie aan het verenigingsleven (zie tabel 10). In de doelgroepverenigingen zijn de moslims sterk oververtegenwoordigd, de strikte moslims nog meer dan de andere. In de culturele verenigingen en de ontspanningsverenigingen zijn ze sterk ondervertegenwoordigd. In die verenigingen zijn ook de allochtone niet-moslims ondervertegenwoordigd, vergeleken met de autochtonen, maar in veel mindere mate. In de jeugdverenigingen zijn allochtonen en moslims ondervertegenwoordigd, vergeleken met de autochtonen. Wat de sociale verenigingen betreft worden geen statistisch significante verschillen vastgesteld. De meest opvallende, maar voor mensen die het veld kennen niet zo verbazende vaststelling, is de sterke oververtegenwoordiging van moslimjongeren in de doelgroepverenigingen en hun sterke ondervertegenwoordiging in culturele verenigingen, jeugdbewegingen en ontspanningsverenigingen. Binnen het verenigingsleven verschillen de patronen van deelname vrij sterk tussen autochtonen en allochtone niet-moslims en bijzonder sterk tussen moslims enerzijds en de andere groepen anderzijds.

3.1.2 *Informele (vrije)tijdsbesteding*

In navolging van Bartko & Eccles (2003) maken we een onderscheid tussen maatschappelijke participatie of de deelname aan georganiseerde activiteiten zoals het lidmaatschap van verenigingen enerzijds, sociale participatie of betrokkenheid bij informele contacten met vrienden en familie anderzijds. Om de vormen van sociale participatie in beeld te brengen, werd de jongeren gevraagd hoe vaak ze bepaalde activiteiten doen in hun vrije tijd en daarbij ging de aandacht ook naar de sociale

context waarin of de personen waarmee die activiteiten werden gedaan. Een hoofdcomponentenanalyse op de 25 voorgelegde activiteiten leverde vier betekenisvolle componenten op (tabel 11). Een vrijetijdsbesteding met activiteiten die men samen met vrienden doet (en die een sterk commerciële inslag heeft), familiale vrijetijdsbesteding (met een sterk huiselijk karakter), een vrijetijdsbesteding met culturele en creatieve activiteiten en tenslotte een tijdsbesteding met veel sport, spel en technische hobby's.

TABEL 11: HOOFDCOMPONENTENANALYSE OP DE VRIJETIJDRACTIVITEITEN (FACTORLADINGEN)

	<i>Vrienden & com- merciële vrije tijd</i>	<i>Familie & gezin</i>	<i>Culturele vrije tijd</i>	<i>Sport, spel & techniek</i>
Met vrienden naar het shoppingcenter of de winkelstraat gaan	0,737	0,001	0,093	0,106
Met vrienden sms'en of bellen	0,699	-0,195	-0,049	0,024
Met mijn uiterlijk bezig zijn (kleren of accessoires kopen, naar de kapper gaan, zonnebank, kunstnagels laten zetten,...)	0,642	-0,214	0,036	0,111
Bij vrienden thuis zitten (bij jou of bij je vrienden thuis)	0,640	0,136	0,217	0,210
Naar fuiven in de buurt gaan	0,578	0,354	0,322	0,305
Naar muziek luisteren	0,496	-0,290	0,130	-0,125
Afspreken met je lief	0,483	0,342	-0,065	0,221
Op café gaan	0,399	0,304	0,259	0,374
Uitrusten, niets doen	0,373	-0,202	0,036	0,041
Op bezoek gaan bij familieleden	0,198	-0,628	0,116	0,181
TV kijken	0,305	-0,547	-0,173	0,127
Klusjes thuis (opruimen, gras afmaaïen, kuisen, afwassen, dingen repareren,...)	0,065	-0,494	0,111	-0,101
Culturele activiteiten (naar toneel, theater, museum,... gaan)	0,113	-0,056	0,745	0,126
Creatieve hobby's (schilderen, fotografie, muziek, knutselen,...)	0,211	-0,040	0,683	0,042
Zelf een muziekinstrument bespelen (vb. Gitaar, piano, drums, viool,...) of muziek maken als dj	-0,004	0,103	0,642	0,144
Een boek of strip lezen als ontspanning	-0,097	-0,384	0,517	-0,005
Naar een muziekfestival of muziekconcert gaan (bv. Pukkelpop, Rock Werchter, Graspop, Dour,...)	0,462	0,290	0,483	0,287
Naar een sportwedstrijd gaan kijken	0,088	0,096	0,062	0,695
Technische hobby's (aan een auto of brommer werken,...)	0,105	0,227	0,137	0,666
Gamehalls of lunaparken in het stadscentrum bezoeken	0,212	-0,159	0,202	0,610
Gamen, computerspelletjes spelen (vb. Playstation, Xbox, Wii, internetspelletjes,...)	-0,072	-0,216	-0,193	0,538
Sporten, maar niet in clubverband (vb. fitness, powertraining, zumba,...)	0,151	0,046	0,271	0,408
Eigenwaarde	3,91	2,12	1,87	1,65
R ²	17,8	9,7	8,5	7,5

Om niet te veel respondenten te ‘verliezen’ door de non respons, nemen we niet de vier componenten van vrijetijdsactiviteiten op in onze zoektocht naar participatieprofielen via latente klasse-analyse, maar werken we verder met die activiteiten die de hoogste componentlading op de onderscheiden dimensies hebben en als ‘vertegenwoordiger’ voor de desbetreffende component fungeren (tabel 11).

Iets meer dan één op tien jongeren (12%) gaat regelmatig tot vaak naar een culturele activiteit zoals toneel, theater of museum. 22% gaat regelmatig tot vaak naar een sportwedstrijd kijken. Bijna drie op tien (30%) heeft creatieve hobby’s zoals schilderen, fotografie, muziek en knutselen. 43% gaat geregeld naar een shoppingscentrum of winkelstraat met vrienden en meer dan drie kwart (76%) van de jongeren belt of sms’t regelmatig met vrienden. Naast de vrienden neemt ook de familie een belangrijke plaats in het leven van jongeren. 63% gaat regelmatig tot vaak op bezoek bij familieleden.

Net zoals voor de participatie aan het verenigingsleven, zien we ook verschillen in de vrijetijdsbesteding tussen de onderscheiden etnisch-culturele groepen (zie tabel 12). Allochtonen en moslims zijn voor hun vrijetijdsbesteding meer afhankelijk van de voorzieningen van het kapitalisme van de begeerte; zij gaan frequenter met vrienden naar shoppingcenter of winkelstraten als vrijetijdsbesteding. Moslimjongeren besteden ook meer vrijetijd in familieverband dan autochtonen en allochtone niet-moslims. Moslimjongeren beoefenen minder vaak creatieve hobby’s zoals schilderen, fotografie, muziek of knutselen. Terwijl respectievelijk 35% en 37% van de autochtone en niet-moslim allochtone jongeren regelmatig een creatieve hobby beoefent, is dit bij moslim- en strikte moslimjongeren respectievelijk 22% en 25%.

TABEL 12: VRIJETIJDSBESTEDING (% REGELMATIG TOT (HEEL) VAAK) (N=1736)

	<i>Met vrienden naar shoppingcentrum of winkelstraat gaan</i>	<i>Met vrienden sms'en of bellen</i>	<i>Op bezoek gaan bij familieleden</i>	<i>Naar sportwedstrijd gaan kijken</i>	<i>Culturele activiteiten (naar toneel, theater, museum, ... gaan)</i>	<i>Creatieve hobby's</i>
Autochtoon	35,6%	76,1%	58,6%	18,0%	13,8%	34,5%
Allochtoon	46,8%	79,7%	55,5%	21,0%	10,6%	37,4%
Moslim	47,5%	75,2%	62,9%	23,2%	9,8%	21,8%
Strikte moslim	42,3%	72,8%	73,1%	24,6%	11,6%	25,0%
Totaal	42,5%**	75,7%	63,0%***	21,6%	11,6%	29,6%***

Een eerste aanwijzing dat de verschillende, onderscheiden vrijetijdsbestedingen in verschillende combinaties voorkomen, zien we in tabel 13. Zo gaan leden van jeugd-, sociale en doelgroepgerichte verenigingen vaker naar sportwedstrijden kijken dan niet leden. 30 à 35% van de leden gaat naar een sportwedstrijd kijken, tegen slechts

18 à 19% van de niet-leden. Jongeren die zich engageren in het verenigingsleven, nemen ook vaker deel aan culturele activiteiten en leden van doelgroepgerichte verenigingen gaan vaker op familiebezoek dan jongeren die geen lid zijn van dit soort verenigingen (67% tegen 60%).

TABEL 13: VERBAND TUSSEN LIDMAATSCHAP VAN VERENIGINGEN EN DEELNAME AAN VRIJETIJDRACTIVITEITEN BUITEN HET VERENIGINGSLEVEN

		<i>naar sportwedstrijd gaan kijken</i>	<i>culturele activiteiten</i>	<i>op bezoek bij familie</i>
lid jeugdvereniging	geen lid	17,6	6,5	60,3
	lid	29,4	18,1	62,9
Lid sociale vereniging	geen lid	19,8	8,3	60,8
	lid	30,9	21,0	62,6
Lid doelgroepvereniging	geen lid	19,1	9,0	59,8
	lid	35,4	17,0	67,2

Dit geeft ons een eerste beeld van de wijze waarop de verschillende participatievormen door de jongeren worden gecombineerd. In de volgende sectie gaan we dieper in op de redenen om die combinaties te belichten.

3.2 Profielen van sociale en maatschappelijke participatie

Doorgaans wordt vastgesteld dat de participatie van kansengroepen lager is dan gemiddeld. Die vaststelling is gebaseerd op het klassieke participatieonderzoek waar de nadruk ligt op participatie aan het verenigingsleven en de effecten daarvan worden onderzocht door een onderscheid te maken tussen participanten en non-participanten. Nagenoeg alle metingen van de effecten van participatie zijn volgens dat stramien opgebouwd. Zij vergelijken leden met niet-leden, actieve participanten met passieve participanten... Hoewel die invalshoek tot relevante bevindingen leidt, is het toch ook belangrijk er de beperkingen van in te zien. Wie niet deelneemt aan het verenigingsleven is mogelijk wel maatschappelijk en sociaal betrokken via andere vormen van binding. Daarnaast zijn ook de combinaties van verschillende vormen van participatie mogelijk relevant. Wie intensief sport kan, bijvoorbeeld, terzelfdertijd ook zeer actief aan cultuur deelnemen. Van maatschappelijk belang is niet alleen en misschien niet zozeer het verschil tussen deelnemers en niet-deelnemers in een welbepaalde vorm van participatie, maar wel de verschillen tussen diverse vormen van maatschappelijke betrokkenheid en tussen verschillende combinaties van diverse vormen van betrokkenheid. Cooper et al. (1999) stelde vast dat elk van de 5 door hem onderscheiden vormen van naschoolse activiteiten een significante bijdrage leverde aan de schoolprestaties. Die onderzoekers stelden echter

eveneens vast dat het gezamenlijk effect van de vijf verschillende activiteiten de hoeveelheid verklaarde variantie verdubbelde in vergeleken met de beste enkelvoudige predictor, wat er op wijst dat de combinatie van activiteiten van belang kan zijn⁴.

Om de participatiepatronen van de Brusselse jongeren in kaart te brengen gebruiken we de hoger onderscheiden vormen van lidmaatschap en (vrije)tijdsbesteding. Deze worden gebruikt in een latente klasse-analyse die erop gericht is groepen (clusters) te onderscheiden die zo homogeen mogelijk zijn in termen van de participatie aan de vijf verschillende soorten verenigingen en aan de zes onderscheiden soorten vrijetijdsactiviteiten en die tevens in termen van die verschillende vormen van participatie onderling zo sterk mogelijk verschillen. Een vijf-clusteroplossing bleek zowel statistisch als inhoudelijk de meest zinvolle (zie tabel 14).

TABEL 14: CLUSTERANALYSE – MODELSELECTIE (LATENTGOLD)

	LL	BIC(LL)	Npar	L ²	Df	p-value	Class.Err.
1-Cluster	-8169,22	16417,7	11	2191,01	1330	0,00	0,0000
2-Cluster	-7891,13	15947,9	23	1634,82	1318	0,00	0,1111
3-Cluster	-7816,52	15885,1	35	1485,61	1306	0,00	0,1566
4-Cluster	-7766,05	15870,6	47	1384,66	1294	0,04	0,1808
5-Cluster	-7715,31	15855,5	59	1283,19	1282	0,49	0,2105
6-Cluster	-7685,07	15881,4	71	1222,7	1270	0,83	0,2323
7-Cluster	-7663,88	15925,5	83	1180,33	1258	0,94	0,255

De kleinste cluster omvat 8% de grootse 35% van de respondenten (tabel 15). De grootste cluster groepeerde de jongeren die weinig of niet participeren, zowel aan het georganiseerde verenigingsleven als aan de informele vrijetijdsactiviteiten die op vormen van sociale binding kunnen wijzen. Non-participatie betekent hier dus niet alleen het ontbreken van lidmaatschappen in verenigingen, maar eveneens het weinig betrokken zijn bij vrijetijdsactiviteiten die men samen met de familie of de vrienden doet. Niet-participatie zoals hier via de clusteranalyse gemeten, wijst op een grote mate van niet-betrokkenheid bij de samenleving, ongeacht of deze betrokkenheid zich via het verenigingsleven, de vriendenkring of de familie voltrekt. Het gaat dus om jongeren met een grote kans op eenzaamheid. De omvang van de groep is onrustwekkend hoog: 35% van alle jongeren uit het Nederlandstalige secundair onderwijs. Het is een groep die nadere aandacht verdient. Een vluchtige analyse leert dat zij meer dan gemiddeld *gamen* en *online*-spelletjes te spelen. Misschien is het een

⁴ Voor gelijkaardige resultaten in de vrijetijdsstudie, zie Bartko & Eccles, 2003; Bernard, 1988; Kleiber, 1999; Kleiber et al., 1986; Raymore et al., 1999.

groep die contacten legt via de nieuwe media. Opvallend is echter ook dat zij meer dan gemiddeld het slachtoffer zijn van pesteringen. We noemen deze groep de “niet-participanten”.

De tweede cluster, waartoe 24% van de jongeren behoort, is in zijn vrije tijd vooral bezig met informele sociale contacten met “vrienden en familieleden”. Hun vertegenwoordiging in het verenigingsleven alsook in culturele, creatieve en sportieve activiteiten is ondermaats. We noemen deze cluster “vrienden en familie”.

19% van de jongeren is sterk vertegenwoordigd in alle soorten verenigingen. Ze zijn vaker dan gemiddeld lid van doelgroepgerichte verenigingen, sociale bewegingen, jeugdverenigingen en ontspanningsverenigingen. Het lidmaatschap van culturele verenigingen ligt op het gemiddelde. Ook de deelname aan culturele en creatieve activiteiten is beperkt, net als de informele sociale contacten met vrienden en familieleden. Ze gaan wel vaker dan gemiddeld naar sportwedstrijden kijken. We noemen ze de “verenigingsjongeren”

De culturele activiteiten komen dan weer wel ruim aan bod in de vierde cluster. Meer dan twee derde van deze cluster is lid van een culturele vereniging, 14% gaat geregeld naar culturele activiteiten en 57% beoefent regelmatig creatieve hobby's. Daarnaast zijn ze ook vaker dan gemiddeld lid van ontspanningsverenigingen (zowel sport- als hobbyverenigingen). 14% maakt deel uit van deze cluster met “cultuurliefhebbers”.

Tot de laatste cluster (8%) behoren die jongeren die het lidmaatschap van allerlei soorten verenigingen combineren met informele culturele activiteiten en informele sociale contacten met familie en vrienden. We noemen ze de ‘omnivoren’. Deze term wordt wel dikwijls gebruikt om de combinatie van populaire en elitaire cultuurconsumptie aan te duiden. Hier verwijst hij vooral naar jongeren die tegelijkertijd sterk in het verenigingsleven zijn geëngageerd en veel vrijetijd met vrienden en familie doorbrengen.

TABEL 15: PROFIEL VAN DE CLUSTERS OP BASIS VAN DE VARIABELEN WAAROP ZE ZIJN GEBASEERD (KOLOMPERCENTAGES)

		<i>Non-participanten</i>	<i>familie & vrienden</i>	<i>Verenigingsjongeren</i>	<i>Cultuurliehebbers</i>	<i>Omni-voren</i>	<i>Totaal</i>
Cluster grootte		34,5	23,9	19,0	14,2	8,4	100,0
Doelgroepgerichte verenigingen	Geen lid	91,9	90,3	55,5	95,6	57,0	
	Lid	8,1	9,7	44,5	4,4	43,0	18,8
Sociale bewegingen	Geen lid	99,9	95,3	58,1	84,2	36,4	
	Lid	0,08	4,7	41,9	15,8	63,6	18,2
Jeugdverenigingen	Geen lid	90,1	77,9	25,8	71,0	17,2	
	Lid	9,9	22,1	74,2	29,1	82,8	35,0
Culturele verenigingen	Geen lid	99,9	95,3	81,7	32,5	47,5	
	Lid	0,08	4,7	18,3	67,5	52,5	19,0
Hobby- en sportverenigingen	Geen lid	69,0	71,3	21,1	49,1	35,4	
	Lid	31,0	28,7	78,9	50,9	64,6	44,9
Met vrienden naar het shopping-centrum of winkelstraat gaan	Nooit tot zelden	85,0	9,8	75,0	70,6	20,3	
	Regelmatig tot vaak	15,0	90,3	25,0	29,4	79,7	42,5
Met vrienden sms'en of bellen	Nooit tot zelden	40,3	1,0	30,5	35,4	05,7	
	Regelmatig tot vaak	59,7	99,0	69,5	64,6	94,4	74,0
Op bezoek gaan bij familieleden	Nooit tot zelden	46,0	26,4	43,7	44,9	17,7	
	Regelmatig tot vaak	54,0	73,7	56,3	55,1	82,3	62,6
Culturele activiteiten (naar toneel, theater, museum, ... gaan)	Nooit tot zelden	98,5	91,4	91,0	85,6	55,3	
	Regelmatig tot vaak	1,5	8,6	9,06	14,4	44,7	11,3
Creatieve hobby's (schilderen, fotografie, muziek, knutselen, ...)	Nooit tot zelden	89,3	66,7	85,4	43,1	18,7	
	Regelmatig tot vaak	10,7	33,3	14,6	56,9	81,3	31,5
Naar sportwedstrijd gaan kijken	Nooit tot zelden	85,6	80,6	63,5	97,3	51,2	
	Regelmatig tot vaak	14,4	19,4	36,5	02,7	48,8	22,1

4 De participatievormen van etnisch-culturele minderheden

Eerder onderscheidde we vier verschillende aspecten of definiërende kenmerken van het behoren tot een etnisch-culturele minderheid (het migratieverleden van ouders, de nationaliteit van de respondent, de thuistaal en de godsdienst of de levensbeschouwing als bron van culturele specificiteit). Om te onderzoeken welke van die aspecten een rol spelen in het bepalen van het participatiegedrag, voeren we een reeks paarsgewijze logistische regressies uit met als afhankelijke variabelen de verschillende participatieprofielen en als verklarende variabelen de nationale herkomst van de ouders, de nationaliteit van de respondent, de gebruikte thuistaal met de ouders en de religie van de respondent (tabel 16).

TABEL 16: APARTE UNIVARIATE LOGISTISCHE REGRESSIE VAN ÉÉN PARTICIPATIEPATROON TOV ALLE ANDERE

	<i>Nonpart vs rest Exp(B)</i>	<i>Vrienden & familie vs rest Exp(B)</i>	<i>verenigin g vs rest Exp(B)</i>	<i>Cultuur vs rest Exp(B)</i>	<i>Omnivoo r vs rest Exp(B)</i>
Afkomst ouders (ref=beide belg)					
	***	**		***	
Één ouder Belg	0,961	1,691**	0,993	0,535***	1,018
Geen van beide ouders Belg	1,655***	1,511**	0,803	0,233***	0,958
R ²	2,1	1,2	0,2	8,2	0,0
Nationaliteit respondent (ref=enkel Belgische nationaliteit)					
	***	*		***	
Marokkaanse nat + ev. Andere	1,189	1,604**	0,943	0,251***	0,889
Turkse nat + ev. Andere	1,089	1,671*	0,585	0,545	1,203
Andere nationaliteit(en)	1,234	1,279	0,664*	0,692*	1,070
R ²	0,3	1,2	0,8	3,5	0,1
Religie (ref=christelijk)					
	***	***		***	
Strikte moslim	1,801***	1,258	1,076	0,177***	0,824
Moslim	1,623**	2,044***	0,878	0,139***	0,427**
Vrijzinnig, ongelovig	1,103	1,150	1,066	0,827	0,746
R ²	1,9	1,9	0,1	11,4	1,2
Thuis taal (ref=beide ouders Ned of Fr)					
	***		*	**	
Één van beide ouders Ned of Fr	1,286	0,986	1,032	0,572*	1,009
Geen van beide ouders Ned of Frans	1,765***	0,960	0,617*	0,534**	1,028
R ²	1,8	0,0	0,9	1,6	0,0

Wat de herkomst betreft zien we vooral verschillen tussen jongeren waarvan geen van beide ouders van Belgische herkomst is en de anderen. Bij die jongeren vinden we meer niet-participanten, meer jongeren die veel vrijetijd met vrienden en familie doorbrengen en veel jongeren met een lage cultuurparticipatie. De nationaliteit op zich speelt een minder belangrijke rol, maar is niet helemaal onbelangrijk. Jongeren met de Marokkaanse nationaliteit vindt men vaker in de cluster van respondenten die veel vrijetijd met vrienden en familie doorbrengen en zij zijn zwak aanwezig in de cluster van de cultuurparticipanten. Religieuze identificatie heeft een belangrijk effect. Moslimjongeren zijn oververtegenwoordigd in de cluster van de non-participanten en van de mensen die veel vrijetijd met vrienden en familie doorbrengen en ondervertegenwoordigd bij de cultuurparticipanten. Wat de thuistaal betreft lijkt vooral de groep die thuis met geen van beide ouders Frans of Nederlands spreekt zich te onderscheiden van de rest. Men vindt ze vaker bij de non-participanten en minder in het verenigingsleven en bij de cultuurparticipanten. Taal blijkt dus wel een factor die deelname aan het verenigingsleven drukt en de kans op een lage sociale zowel als maatschappelijke betrokkenheid vergroot.

Samenvattend dient te worden vastgesteld dat de invloed van geen van de vier onderscheiden criteria om tot een etnisch-culturele minderheid te behoren,

onbelangrijk is of sterk dominant is ten opzichte van de andere criteria. Voor de studie van sociale en maatschappelijke participatie dient dus wel degelijk met die verschillende kenmerken te worden rekening gehouden. Alle vier de criteria die dikwijls worden gebruikt om het begrip etnisch-culturele minderheid te definiëren, hebben alleszins een invloed op de toeleiding van de jongeren naar bepaalde participatieprofielen.

Kortom, geen van de criteria kan worden verwaarloosd, maar ze hangen onderling zo sterk samen dat zij niet simultaan in een multivariaat model kunnen worden ingebracht. Daarom werd, zoals eerder beschreven, een gecombineerde variabele gemaakt waarin een onderscheid wordt gemaakt tussen autochtonen, allochtone niet moslims, moslims en moslims die strikt de voorschriften volgen.

Tabel 17 en 18 geven de participatie van die vier etnisch-culturele groepen weer. Moslims zijn oververtegenwoordigd bij de nonparticipanten en bij degenen die hun vrije tijd doorbrengen in de vrienden- en familiekring. Voor elke 100 autochtone nonparticipanten zijn er 163 strikte moslims en 146 moslims die tot de cluster van de niet-participanten behoren. In de cluster van jongeren die vooral op de vrienden- en familiekring zijn gericht, zijn de verschillen nog groter. De autochtonen zijn hier ondervertegenwoordigd. Voor elke 100 autochtonen zijn er 153 strikte moslims, 169 allochtonen die geen moslim zijn en 251 moslims met dit patroon van sociale participatie. Moslims zijn daarentegen heel sterk ondervertegenwoordigd in de culturele cluster ten opzichte van niet-moslims, zowel autochtonen als allochtonen.

TABEL 17: LOGISTISCHE REGRESSIE VAN ETNISCH-CULTURELE GROEPEN OP ÉÉN VAN DE PARTICIPATIEPATRONEN TOV ALLE ANDERE PARTICIPATIEPATRONEN (N=1160)

	Niet participan t vs rest Exp(B)	Vrienden & familie vs rest Exp(B)	Leden vs rest Exp(B)	Cultuur vs rest Exp(B)	Omnivoor vs rest Exp(B)
Autochtoon (ref)	***	***		***	
Allochtoon, niet moslim	0,845	1,868**	0,752	0,673	1,382
Allochtoon, moslim	1,459*	2,506***	0,777	0,127***	0,573
Allochtoon, strikte moslim	1,627**	1,527*	0,955	0,162***	1,109
R ²	2,1	3,1	0,4	12,7	1,3

In percentages geeft dit volgende verdeling (tabel 18).

TABEL 18: CLUSTERLIDMAATSCHAP VAN ETNISCH-CULTURELE GROEPEN (RIJPERCENTAGES)

	Niet-participant	Vrienden & familie	Vereniging	Cultuur	Omnivoor
Autochtoon	32,0%	18,2%	18,6%	23,3%	7,8%
Allochtoon, niet-moslim	28,5%	29,4%	14,7%	17,0%	10,4%
Moslim	40,7%	35,8%	15,1%	3,7%	4,6%
Strikte moslim	43,4%	25,4%	18,0%	4,7%	8,6%
Totaal	36,3%***	26,3%***	16,9%	12,7%***	7,8%

Het participatiepatroon van de allochtone niet-moslims verschilt niet sterk van dat van de autochtonen. Zij behoren iets minder tot de non-participanten en iets meer tot de omnivoren; iets minder tot de leden van verenigingen en tot de cultuurparticipanten. Het grootste verschil tussen allochtonen en autochtonen doet zich voor voor de cluster van mensen die hun vrijetijd vooral in de familie- en vriendenkring doorbrengen. Globaal genomen zijn de verschillen tussen autochtonen en allochtonen echter niet groot. Het is niet volkomen terecht dat precies dat onderscheid steeds wordt gebruikt om de nieuwe diversiteit van de samenleving te vatten. Deze laatste komt veel sterker tot uiting in het verschil tussen moslims en niet-moslims dan tussen allochtonen en autochtonen.

Moslims zijn veel minder aanwezig onder de cultuurparticipanten, veel meer aanwezig bij de non-participanten en eveneens veel meer aanwezig bij de jongeren die hun vrijetijd in familieverband of vriendenkring doorbrengen. Tussen de moslims en de strikte moslims doen zich geen grote verschillen voor, behalve dat de strikte moslims merkkelijk minder dan de andere moslims behoren tot de groep die de vrijetijd met vrienden en familie doorbrengt. Men vindt ze daarom iets meer bij de non-participanten, maar ook bij de leden van verenigingen en de omnivoren.

Bij de verenigingsjongeren zijn alle groepen evenredig vertegenwoordigd net als bij de omnivoren. Dit kan verbazend lijken, maar is het veel minder als we de logica van clusteranalyse in het achterhoofd houden. De cluster met verenigingsjongeren groepeerd vooral die jongeren die lid zijn van meerdere soorten verenigingen. Hoewel moslimjongeren gemiddeld lid zijn van minder soorten verenigingen werkt het verenigingsleven zowel bij autochtonen als allochtonen zelfaanzwengelend, in die zin dat één lidmaatschap vaker tot een ander engagement leidt. Bovendien zijn de leden van culturele verenigingen, waar autochtone jongeren oververtegenwoordigd zijn, gegroepeerd onder de 'culturele cluster', terwijl de leden van doelgroepgerichte verenigingen, met een sterke oververtegenwoordiging van moslimjongeren

ondergebracht worden bij de ‘verenigingscluster’. De omnivore cluster is samengesteld uit jongeren die het formele lidmaatschap van verenigingen combineren met informele contacten met familie en vrienden. De gelijke vertegenwoordiging van allochtonen en autochtonen is het gevolg van de diversiteit van de activiteiten die deze cluster kenmerkt.

Onderscheidend voor de ‘minderheids’groepen is de sterke betrokkenheid op familie en vrienden. Allochtone jongeren, zowel moslims als niet-moslims besteden hun vrije tijd meer op een informele manier met vrienden en familie. Globaal genomen ligt hun maatschappelijke participatie lager, hun sociale participatie hoger, maar deze laatste is sterk beperkt tot familie en vrienden. Dit kan hoogstwaarschijnlijk worden beschouwd als een gevolg van een gebrek aan maatschappelijke integratie en van het terugplooiën op de eigen groep. Dit zal in een volgend luik van dit onderzoeksproject nader worden onderzocht.

5 Verklaring voor de etnisch-culturele verschillen in participatieprofielen

We gaan nu op zoek naar verklaringen voor de vastgestelde verschillen in participatie. Op basis van steekproefonderzoek in het Vlaams Gewest – in dergelijke steekproeven zijn allochtonen en moslims doorgaans sterk ondervertegenwoordigd – werden reeds participatieprofielen geïdentificeerd bij de volwassen bevolking (Elchardus, Smits & Spruyt, 2009; Smits, Lievens & Scheerder, 2010). Terwijl op basis van de beschouwde vormen van participatie honderden combinaties mogelijk zijn, werden ook daar een beperkt aantal homogene clusters geïdentificeerd. Sociale achtergrondkenmerken spelen een grote rol in het toeleiden van mensen naar die clusters of profielen. Men kan daarin waarschijnlijk een bevestiging zien van het *principle of homophily* (Lizardo, 2006; Mark, 1998; 2003; McPherson, Smith-Lovin & Cook, 2001; McPherson, 1983; Popielarz & McPherson, 1995). Mensen met dezelfde sociaal-demografische kenmerken leggen, volgens dat principe, makkelijker contact met elkaar dan mensen die niet op elkaar gelijk zijn. Daardoor ontwikkelen ze gelijkaardige culturele smaken en voorkeuren en hebben ze ook meer kans eenzelfde participatieprofiel te ontwikkelen. Voor de volwassen bevolking in Vlaanderen (in de betrokken onderzoeken gaat het grotendeels om de autochtone bevolking) blijken leeftijd en onderwijsniveau de belangrijkste structurerende kenmerken die bepalen welk participatieprofiel iemand heeft. In deze bijdrage willen we, voor de jongeren uit het Nederlandstalige secundair onderwijs in Brussel, onderzoeken welke rol de status

van etnisch-culturele minderheid speelt bij het toeleiden van jongeren naar de onderscheiden participatieprofielen.

Die vraagstelling suggereert meteen een onderscheid tussen twee groepen van factoren die een rol kunnen spelen bij de toeleiding naar de participatieprofielen. De eerste reeks bestaat uit factoren die voor iedereen kunnen gelden. Dat zijn de factoren waarvan het participatieonderzoek al herhaaldelijk heeft aangetoond dat zij een invloed hebben op maatschappelijke en sociale participatie. Deze worden overlopen in de volgende sectie. Het gaat onder meer om de sociaaleconomische status van het gezin en de onderwijsvorm waarin de jongere school loopt. Het is mogelijk dat de etnisch-culturele minderheden in termen van die kenmerken van de autochtonen verschillen en dat op die manier een deel van de verschillen in de participatieprofielen tussen die groepen kan worden verklaard. Wat lijkt op culturele verschillen tussen etnisch-culturele minderheden kan, na analyse, eigenlijk gevolgen van sociaaleconomische verschillen of verschillen in onderwijservaring blijken te zijn. Van de etnisch-culturele verschillen die niet op die manier kunnen worden verklaard, kan worden vermoed dat zij een gevolg zijn van de culturele specificiteit van de etnisch-culturele minderheid⁵. Die specificiteit kan op twee, met elkaar verbonden, maar toch analytisch onderscheidbare manieren tot stand komen. Zij kan een gevolg zijn van de cultuur die de immigrant en zijn afstammelingen meedraagt (Hofstede, 1983). Die specificiteit kan echter eveneens het resultaat zijn van actief cultuurwerk in reactie op een omgeving waarin men zich minderheid voelt en die aanzet om de eigen specificiteit aan te scherpen (Barth, 1998; Bauman, 1996; Giddens, 1991; Snauwaert, 1999; Vink, 2001). Een vermoede mate van culturele specificiteit kan dus het gevolg zijn van zowel de meegedragen cultuur als van het cultuurwerk dat wordt geleverd door een minderheidsgroep in reactie op zijn maatschappelijke positie. De effecten van die twee mechanismen kunnen in deze analyse niet empirisch van elkaar worden onderscheiden. Als hier gesproken wordt van culturele specificiteit wordt naar het resultaat van beide processen verwezen.

Naast de rol van de algemene factoren die, los van de etnisch-culturele specificiteit, de participatie beïnvloeden enerzijds, de invloed van de etnisch-culturele specificiteit anderzijds, is er nog een derde categorie van mogelijke invloeden. Deze doet zich voor

---

⁵ Men kan daar nooit zeker van zijn, vandaar dat in termen van waarschijnlijkheid en plausibiliteit moet worden gesproken. Als men culturele specificiteit op deze manier onderzoekt, wordt het bestaan van die specificiteit plausibeler naarmate men controleert voor meer alternatieve verklaringen. Maar, voor hoeveel alternatieve verklaringen men ook controleert, zekerheid bereikt men niet. Als men de plausibiliteit van culturele verklaringen plausibel heeft gemaakt, zou men dan moeten overgaan op onderzoek dat de verklaringskracht van specifieke cultuurtrekken toetst.

omdat de etnisch-culturele specificiteit ook een invloed kan hebben op de wijze waarop algemene factoren hun invloed laten gelden. Zo is het best mogelijk dat meisjes anders participeren dan jongens, maar ook dat een dergelijk genderverschil in sommige culturen groter is dan in andere. In dat laatste geval spreken we van een interactie-effect tussen de invloed van gender en de invloed van cultuur.

5.1 Algemene factoren die de participatie beïnvloeden

5.1.1 De onderwijsvorm

In Vlaanderen werd al herhaaldelijk vastgesteld dat de onderwijsvorm waarin jongeren les volgen een groot effect heeft op de mate van maatschappelijke participatie van de jongere (De Groof & Siongers, 1999; Elchardus, 1999; Smits, 2004; Stevens & Elchardus, 2001). Jongeren uit het bso participeren minder dan jongeren uit het tso, die op hun beurt minder participeren dan jongeren uit het aso. Aangezien etnisch-culturele minderheden in mindere mate in het aso en in meerdere mate in het tso of bso les volgen (zie tabel 19), kan dat de participatieprofielen van die groepen beïnvloeden.

TABEL 19: VERBAND TUSSEN ETNISCH-CULTURELE MINDERHEID EN ONDERWIJSVORM (N=1708)

	ASO	TSO	BSO	Totaal
Autochtoon	81,7	9,8	8,5	100
Allochtoon	71,6	11,5	16,9	100
Moslim	62,4	12,8	24,8	100
Strikte moslim	59,3	10,2	30,5	100
Totaal (chi ² =86,1; df=6; p=0,00)	68,9	10,9	20,2	100

5.1.2 Het opleidingsniveau en de sociaaleconomische status van de ouders

Uit verschillende onderzoeken is gebleken dat het onderwijsniveau van de ouders en de sociaaleconomische status van het gezin een invloed hebben op de maatschappelijke participatie van de kinderen (Blau & Duncan, 1976; Ganzeboom & De Graaf, 1991; Smith & Baldwin, 1974; Wilson & Musick, 1998). Jongeren uit hogere sociale klassen nemen vaker deel aan georganiseerde en volwassengeleide activiteiten dan jongeren uit de lagere sociale klassen. Ze worden hiertoe zowel op een directe als een indirecte manier aangemoedigd en gestimuleerd door hun ouders die een leefstijl hebben waar lidmaatschap van verenigingen een normale zaak is en het belang inzien van deze participatie (Bartko en Eccles, 2003; Furlong, Campbell et al., 1990; Hendry, Kloep et al., 2002b; Katz-Gerro, 1999; Lareau, 2002; Roberts en Parsell, 1994; Zeijl, te Poel et al., 2000). Onderzoek heeft al dikwijls vastgesteld dat die ouderlijke kenmerken samenhangen met de etnisch-culturele groep waartoe men

behoort (Vancluysen, Van Craen & Ackaert, 2009; Van Craen, Vancluysen & Ackaert, 2007; Van Craen, Vancluysen, Ackaert & Van Aerschot, 2008). Zo blijken Turkse en Marokkaanse migranten lage opgeleid te zijn, een lagere sociaaleconomische status te hebben.⁶

Het opleidingsniveau van de ouders operationaliseren we door een tweedeling te maken met enerzijds jongeren die minstens één ouder met een diploma hoger onderwijs hebben (60,7%) en anderzijds jongeren waarvan beide ouders geen diploma hoger onderwijs (39,3%) hebben behaald. De sociaaleconomische situatie van het gezin waar de jongere opgroeit meten we door middel van twee variabelen. Ten eerste de arbeidssituatie en ten tweede de gepercipieerde financiële draagkracht van het gezin. Volgens de arbeidssituatie van de ouders onderscheiden we jongeren waarvan beide ouders werken (50,7%) en jongeren van wie minstens één van beide ouders niet werkt (49,3%). De financiële draagkracht van het gezin brengen we in kaart door de perceptie van de jongeren betreffende de goederen die het gezin zou willen hebben, maar zich niet kan veroorloven. Het gaat om het huis of appartement warm houden in de winter, slechte meubels vervangen, nieuwe in plaats van tweedehandskledij kopen, vlees, vis of kip eten om de twee dagen, één keer per maand vrienden uitnodigen en één keer per jaar op vakantie gaan. Van deze zes zaken construeerden we een somschaal waarbij een score 0 betekent dat het gezin een sterke financiële draagkracht heeft en een score 6 een zwakke financiële draagkracht heeft.

5.1.3 *Genderverschillen*

In het participatieonderzoek werden ook al dikwijls genderverschillen in sociale en maatschappelijke participatie vastgesteld. Als we het lidmaatschap van alle soorten verenigingen als één geheel beschouwen, zien we dat meisjes en jongens even vaak deelnemen aan het verenigingsleven. Dit wordt bevestigd door buitenlands onderzoek. Meisjes zouden minder vaak in publieke plaatsen te vinden zijn met hun leeftijdsgenoten dan jongens, behalve als het om activiteiten in georganiseerd verband gaat (Blau & Duncan, 1976; de Waal, 1993; Ganzeboom & De Graaf, 1991; James, 2001; McRobbie, 1994; Richards & Larson, 1989; Smith & Baldwin, 1974; Wilson & Musick, 1998). Genderverschillen komen wel aan het licht als een

---

⁶ Onderzoek heeft immers aangetoond dat een groot deel van de migranten onder de armoedegrens leeft (Robaey, Vranken, Perrin & Martiniello, 2007). Terwijl 10% van de autochtone Belgen een inkomen heeft dat onder de Europese armoedegrens ligt, is dat bij de mensen van niet-Europese afkomst 30%. Voor de groepen van Turkse en Marokkaanse herkomst is het risico om over een inkomen te beschikken dat onder de armoedegrens ligt nog hoger (resp. 56% en 59%) (Robaey, Vranken, Perrin & Martiniello, 2007).

onderscheid wordt gemaakt naar soorten verenigingen. Meisjes participeren bijvoorbeeld veel meer dan jongens in sociale en culturele verenigingen, terwijl jongens dan weer vaker lid van sportverenigingen (Bartko en Eccles, 2003; Furlong, Campbell et al., 1990; Garton en Pratt, 1991; Hendry, Kloep et al., 2002a; Roberts en Parsell, 1994). Niet alleen binnen de soorten verenigingen zijn er gendersverschillen, ook de plaats waar men zijn vrije tijd doorbrengt is genderspecifiek. Terwijl jongens hun vrije tijd vaker buitenshuis doorbrengen, helpen meisjes vaker thuis dan jongens, brengen meer tijd door met familieleden (Furlong, Campbell et al., 1990) en ze houden meer van creatieve hobby's en thuisactiviteiten dan jongens. Dit bevestigt de "slaapkamercultuur" van meisjes en de genderspecifieke rolpatronen waarbij meisjes wel meer sociale contacten hebben, maar jongens toch oververtegenwoordigd zijn in de buitenshuisvrijtijdsactiviteiten (de Waal, 1993; Garton en Pratt, 1991; James, 2001; McRobbie, 1994; Richards en Larson, 1989; Roberts en Parsell, 1994).

Volgens verschillende auteurs zijn gendersverschillen groter bij allochtone jongeren (moslim jongeren) dan bij autochtone jongeren. Zo is volgens Kulis (2002) het verwerven van een genderidentiteit onlosmakelijk verbonden met het ontwikkelen van een etnische identiteit. Allochtone ouders bewaken de grenzen van de etnische groep door een strakke sociale controle uit te oefenen op het gedrag van de meisjes, terwijl de jongens meer bewegingsvrijheid krijgen (Brouwer, 1998). Op basis van deze stellingen verwachten we dat de gendersverschillen in participatie bij de allochtone jongeren waarschijnlijk meer uitgesproken zullen zijn dan de gendersverschillen bij de autochtone jongeren. Indien de verschillen in opvoedingsstijl ten gevolge van culturele specificiteit zich vertalen in verschillen in participatie, dan zou dit moeten leiden tot een interactie-effect tussen de etnisch-culturele groep en geslacht.

5.1.4 De grootstedelijke context

Ook de grootstedelijke context kan een rol spelen in de participatieverschillen. De woonplaats kan inderdaad niet los gezien worden van de sociale groep waartoe men behoort. De steekproef bestaat uit leerlingen van het Nederlandstalige secundair onderwijs in Brussel. Een deel daarvan (ongeveer een derde) woont buiten Brussel, overwegend in de rand. Allochtonen en moslims wonen meer dan de andere leerlingen in één van de negentien gemeenten, geconcentreerd in de armere gemeenten en de "achtergestelde" buurten. De sociale desorganisatietheorieën stellen dat in een dergelijke context het minder evident is te komen tot een bloeiend verenigingsleven dan in meer rurale gebieden (Butler & Robson, 2001; Forrest & Kearns, 2001; Lindström, Merlo & östergren, 2002; Van Wilmsen, Wittebrood & de Graaf, 2003; Wittebrood, 2000). Dat blijkt alvast zo te zijn voor het klassieke

verenigingsleven. Allochtone jongeren die zowel in Brussel wonen als er naar school gaan, zijn minder dan anderen vertegenwoordigd in het merendeel van de types verenigingen. Ze zijn daarentegen oververtegenwoordigd in levensbeschouwelijke verenigingen, buurt- of wijkwerkingen en allochtone jeugdverenigingen (Elchardus & Herbots, 2011). Dit is een bevestiging van de multiculturele buurthypothese, die stelt dat het effect van diversiteit op sociale cohesie positief is voor etnische minderheden, maar negatief voor autochtonen (Gijsberts et al., 2008). We denken hierbij aan buurten waarbij de oorspronkelijke bewoners 'hun' buurt in relatief korte tijd zodanig van populatie hebben zien veranderen dat ze zich gaan terugtrekken. We verwachten daarom dat de differentiële participatie van allochtone en autochtone jongeren kan worden verklaard doordat de allochtone jongeren vaker in Brussel wonen en in een buurt waar men meer sociaal en fysiek verval percipieert. In de vragenlijst vroegen we de jongeren hoe vaak (van nooit tot heel vaak) men bepaalde zaken opmerkt in de buurt waar zij wonen. Het gaat om zaken als gevels van woningen, deuren, ... die met verf zijn beklad, afval op de voetpaden en pleintjes, buurtbewoners die op straat ruzie maken met elkaar, mensen die op straat worden lastiggevallen of bedreigd, bus-, tram- of metrohokjes die vernield zijn en personen die drugs verkopen op straat.

5.1.5 Massacommunicatie en smaakculturen

Naast de tot nog toe overlopen verklaringen, die sterk de nadruk leggen op sociaaleconomische factoren, is uit onderzoek ook gebleken dat culturele kenmerken een niet onbelangrijke rol spelen in de toeleiding naar sociale en maatschappelijke participatie. Zo stelde men vast dat verenigingen niet los staan van de smaakvoorkeuren van jongeren (Smits, 2004; Stevens, 2001). Leden van ontspanningsverenigingen houden van commerciële televisie- en radiozenders, populaire tijdschriften en hitparademuziek. Leden van jeugdwerk- en culturele verenigingen houden van onder meer rootsmuziek en rock 'n roll. Ze wijzen de smaakvoorkeur (dansmuziek en commerciële vrijetijdsbestedingen) van leden van grassrootsverenigingen (jeugdhuizen ...) af. Het verenigingsleven is duidelijk een (van de) milieu(s) waarin de identiteit van jongeren vorm krijgt. Jongeren worden aangetrokken door die verenigingen die hen aanspreken en overeenstemmen met hun reeds gevormde smaakvoorkeuren (Smits, 2005).

Het zal niemand verbazen dat de verschillende etnisch-culturele groepen een verschillende smaak- en mediavorkeur hebben. Uit Vlaams onderzoek bij jongeren blijkt dat zowel smaak- als mediavorkeuren worden gehanteerd om de eigen sociale en culturele specificiteit te bevestigen. In het bijzonder de muziekvoorkeur wordt gehanteerd om de etnische identiteit symbolisch tot uitdrukking te brengen”

(Elchardus, Faelens & Kuppens, 2002). Als jongeren hun smaakvoorkeuren gebruiken als symbolische afbakening en identiteitsondersteuning, kunnen we verwachten dat de smaakvoorkeur de verschillen in participatie tussen de onderscheiden etnisch-culturele groepen ook mede verklaart. In de databank waarover we beschikken worden de muziekvoorkeuren spijtig genoeg niet bevraagd. Daarom kijken we naar de mediavorkeur.

Wat de mediavorkeur betreft, is er onderzoek dat besluit dat allochtonen en autochtonen niet sterk verschillen in hun mediagedrag. Zowel de zenderkeuze als de kijkfrequentie wordt als gelijkaardig beschreven. Allochtonen kijken zowel naar de autochtone zenders als eigentalige zenders. Naarmate het aanbod aan eigentalige zenders groter is, kijken allochtonen er meer naar (Dragt, Heuvelman, Lohmann & de Jong, 2002). Ook naar programmakeuze zouden er weinig verschillen zijn, al blijkt wel dat allochtonen die minder taalvaardig zijn, meer naar amusementsprogramma's kijken en minder naar informatieve programma's (Schakenbos & Marsman, 1988; Schelfhout, 1998).

Om de media-invloed te meten, maken we gebruik van de mediavorkeur. Deze peilt naar de voorkeur voor verschillende specifieke media en geeft een beeld van de interpretatieve gemeenschap waartoe men behoort, dat wil zeggen de gemeenschap van mensen die in grotere mate bepaalde media zullen gebruiken en de mediatekst ook op een bepaalde manier zullen interpreteren (Elchardus, 2011). De jongeren werden gevraagd hun favoriete tijdschrift en televisiezender aan te duiden. Op basis van een principale componentenanalyse voor categorische data construeerden we een schaal waarbij een hoge (positieve) score verwijst naar een voorkeur voor populaire media, een lage score op een voorkeur voor meer kritische media (tabel 20). Bij de populaire media vinden we Club RTL, plug RTL, RTL TV1 en VTM, de sportbladen, tienerbladen, TV en vrouwenbladen. Aan de kritisch zijde van het medialandschap vinden we één, canvas en 2BE en tijdschriften als knack, le Vif en Humo.

In tegenstelling tot wat de literatuur laat vermoeden (Dragt, Heuvelman, Lohmann & de Jong, 2002) stellen we grote verschillen vast in de mediavorkeur naar etnisch culturele groep. Terwijl autochtone jongeren een meer kritische mediavorkeur hebben, vinden we de (strikte) moslims terug aan de populaire zijde van het medialandschap. De allochtone jongeren nemen een tussenpositie in.

TABEL 20: GEMIDDELDE SCORE OP ‘POPULAIRE MEDIAVOORKEUR’ VOOR DE VERSCHILLENDE ETNISCH-CULTURELE GROEPEN (N=1711)

	Gemiddelde score op ‘populaire mediavorkeur’ (princalsvariabele)
Autochtoon	-0,47
Allochtoon	-0,07
Moslim	0,31
Strikte moslim	0,21
Totaal ($\hat{\eta}^2=6,7^{***}$)	-0,02

5.2 Kunnen de etnisch-culturele verschillen in participatieprofielen worden verklaard

Om na te gaan in welke mate de verschillende opgesomde mogelijke verklaringen de verschillen tussen de participatieprofielen van de onderscheiden etnisch-culturele groepen verklaren, dienen multivariate modellen te worden geschat. Daarbij stelt zich een probleem omdat ten gevolge van hun gebrekkige kennis van het Nederlands een aantal leerlingen het moeilijk had de vragenlijsten binnen de toegestane tijd in te vullen. Ten gevolge daarvan hebben een aantal leerlingen de vragenlijsten onvolledig ingevuld, waardoor voor hen de antwoorden op een aantal vragen ontbreken (zie voor detail Elchardus, Roggemans, Siongers, 2011: 52-67). Dit geeft weinig problemen, behalve bij multivariate modellen waarin simultaan voor veel variabelen wordt gecontroleerd. In die gevallen “verliest” men veel respondenten omdat hun antwoorden op één van de gebruikte variabelen ontbreken. Vandaar dat we zeer voorzichtig moeten zijn in de wijze waarop de verklarende analyse wordt aangepakt. We gaan tewerk in twee stappen. Eerst kijken we naar de effecten van elk van de mogelijke verklarende variabelen afzonderlijk (telkens wordt wel voor geslacht en leeftijd gecontroleerd). Per groep van verklarende indicatoren voeren we aparte logistische regressies uit (tabel 21). Daarna wordt een simultaan model geschat.

Omdat de participatiepatronen sterk gestructureerd zijn naar geslacht, onderzochten we of het geslacht geen verschillend effect heeft naargelang de etnisch-culturele groep waartoe men behoort. Uit de analyses met de interactie-effecten van geslacht met de etnisch-culturele groep op de participatiepatronen (analyses niet weergegeven) bleek dat de invloed van de etnisch-culturele groep op de participatie niet anders loopt voor jongens dan voor meisjes. Beide elementen hebben een additieve invloed wat betekent dat er naast de genderinvloed gestreefd wordt naar een etnisch-culturele specificiteit. Daarom werken we verder met de gehele databank en splitsen we de analyses niet op naar geslacht.

TABEL 21: LOGISTISCHE REGRESSIE VAN ETNISCH-CULTURELE GROEPEN OP PARTICIPATIEPATRONEN

	<i>Nonpart vs rest Exp(B)</i>	<i>Vriend & familie vs rest Exp(B)</i>	<i>Vereniging vs rest Exp(B)</i>	<i>Cultuur vs rest Exp(B)</i>	<i>Omnivoo r vs rest Exp(B)</i>	
Geslacht (N=1136)	Autochtoon (=ref)					
	Allochtoon: niet-moslim	0,862	1,919***	0,766	0,632*	1,341
	Allochtoon: moslim	1,458*	2,639***	0,737	0,129***	0,591
	Allochtoon: strikte moslim	1,573**	1,634**	0,926	0,164***	1,132
	Meisje (ref=jongen)	0,674**	2,099***	0,391***	1,643**	1,758*
	Leeftijd	0,961	1,179***	0,965	0,925	0,904
	r ²	3,4	6,3	4,9	13,6	2,6
Onderwijsindicatoren (N=843)	Autochtoon (ref)					
	Allochtoon, niet moslim	0,877	2,028***	0,755	0,563*	1,426
	Allochtoon, moslim	1,481	2,414***	0,864	0,119***	0,572
	Allochtoon, strikte moslim	1,505*	1,443	1,346	0,143***	1,126
	Meisje (ref=jongen)	0,668**	2,083***	0,375***	1,475	2,178**
	Leeftijd	0,983	1,066	0,999	0,919	1,019
	Onderwijsvorm (ref=aso)					
	tso	1,147	1,565	0,675	0,604	0,402
	Bso	0,777	1,186	1,068	0,672	1,773
	B-attest	0,935	1,397	0,690	1,353	0,646
	Minstens één ouder hoger diploma (ref=geen ouder met hoger dipl.)	0,610**	0,905	2,262***	1,136	1,213
r ²	5,6	9,2	10,0	15,9	6,0	
Economische indicatoren (N=940)	Autochtoon (ref)					
	Allochtoon, niet moslim	0,819	2,191***	0,820	0,580**	1,237
	Allochtoon, moslim	1,342	2,626***	0,954	0,111***	0,566
	Allochtoon, strikte moslim	1,551*	1,832**	1,047	0,105***	1,043
	Meisje (ref=jongen)	0,701**	2,005***	0,383***	1,568*	1,904**
	Leeftijd	0,956	1,188***	0,977	0,947	0,842*
	Beide ouders werken (ref=minstens één van beide ouders werkt niet)	0,796	0,885	1,381	0,863	1,866*
	Financiële draagkracht (hoog=lage draagdracht)	1,064	0,903	0,959	0,768	1,427**
R ²	4,1	9,2	5,9	15,9	7,3	
Grootstedelijke indicatoren (N=1014)	Autochtoon (ref)					
	Allochtoon, niet moslim	0,834	1,913**	0,859	0,617*	1,188
	Allochtoon, moslim	1,497*	2,622***	0,851	0,112***	0,482
	Allochtoon, strikte moslim	1,650**	1,579*	1,102	0,170***	0,755
	Meisje (ref=jongen)	0,731*	1,886***	0,389***	1,661*	1,698*
	Leeftijd	0,983	1,151***	0,970	0,928	0,875*
	Woont in Brussel (ref=buiten bxl)	1,138	0,967	0,750	0,833	1,609
	Desorganisatie in buurt laag (ref)	*				
	Midden	0,952	1,258	1,060	0,636*	1,196
	Hoog	0,632**	1,179	1,347	0,909	1,850*
R ²	4,2	7,6	6,1	15,7	5,4	

		<i>Nonpart vs rest Exp(B)</i>	<i>Vriend & familie vs rest Exp(B)</i>	<i>Vereniging vs rest Exp(B)</i>	<i>Cultuur vs rest Exp(B)</i>	<i>Omnivoo r vs rest Exp(B)</i>
Mediavorkeur (N=1134)	Autochtoon (ref)					
	Allochtoon, niet moslim	0,811	1,831**	0,813	0,671*	1,402
	Allochtoon, moslim	1,285	2,385***	0,852	0,147***	0,650
	Allochtoon, strikte moslim	1,436*	1,515*	1,022	0,180***	1,213
	Meisje (ref=jongens)	0,655***	2,066***	0,403***	1,777**	1,821**
	Leeftijd	0,975	1,194***	0,947	0,901*	0,891*
	Populaire mediavorkeur	1,155***	1,135*	0,874*	0,847**	0,890
	R ²	4,1	9,3	6,1	14,8	3,6

We bespreken eerst de effecten van de verschillende controlevariabelen. Vergeleken met jongens behoren meisjes minder tot de groep van de non-participanten. Zij spenderen meer van hun vrijetijd in de kring van familie en vrienden, zijn ook meer dan de jongens aanwezig in de cluster van de cultuurparticipanten en bij de omnivoren, maar zijn in veel mindere mate lid van verenigingen. Op de 100 jongens die tot deze cluster behoren, maken 39 meisjes er deel van uit.

Leeftijd heeft slechts één effect. Naarmate de jongeren ouder worden (het gaat om jongeren in het secundair onderwijs) vergroot de kans dat ze hun vrijetijd in familiekring en vriendenkring doorbrengen.

Hoe hoger het opleidingsniveau van de ouders, hoe lager de nonparticipatie en hoe hoger het lidmaatschap van verenigingen. Na controle voor het opleidingspeil van de ouders heeft de onderwijsvorm waarin de jongeren les volgen geen invloed op het participatieprofiel. De effecten van de sociaaleconomische situatie van het gezin zijn zwakker dan die van het opleidingspeil van de ouders. Hoe beter die situatie hoe groter de kans dat de jongeren tot de cluster van omnivoren behoren.

Of de jongere in Brussel woont of niet heeft geen invloed. Verbazend is wel de vaststelling dat de graad van sociale desorganisatie (verloedering) van de buurt een *positief* effect heeft op de participatie. Jongeren die een hoge buurt desorganisatie (graffiti, glas, ...) rapporteren hebben minder kans om tot de nonparticipanten te behoren, en meer kans om tot de omnivoren te behoren dan jongeren die weinig sociale en fysieke desorganisatie in de buurt ervaren. Het succes van de vele lokale initiatieven in de 'probleemwijken' zou hiervoor een verklaring kunnen zijn. Met de uitzondering van dit laatste effect, liggen de vaststellingen in lijn van wat kan worden verwacht op basis van de empirische literatuur. Het is echter niet onze bedoeling de effecten van die kenmerken hier uit te diepen. We willen nagaan in welke mate zij de verschillen tussen de etnisch-culturele groepen kunnen verklaren.

Voor drie participatieclusters hebben de etnisch-culturele groepen een betekenisvolle invloed op de kans op lidmaatschap in de cluster: voor de nonparticipanten, voor degenen die veel vrijetijd doorbrengen met vrienden (maar daardoor ook in een commerciële context, zoals het rondhangen in winkelcentra) en met de familie, en voor de cultuurparticipanten.

De invloed van de etnisch-culturele groep op de kans tot de nonparticipanten te behoren, wordt niet beïnvloed door controle voor de effecten van geslacht, leeftijd en buurt. Enkel het opleidingspeil van de ouders, de sociaaleconomische positie van het gezin en de mediavorkeur van de leerling hebben een effect. Het effect van de laatste is het sterkst. De kans van moslims om tot die cluster te behoren is 1,6 keer die van autochtonen. Na controle voor de mediavorkeur 1,2. De statistische significantie verdwijnt ook in dat geval. Bij de strikte moslims wordt een dergelijk effect eveneens vastgesteld, maar in mindere mate. Wat de kans op het behoren tot de cluster die vrijetijd doorbrengt bij vrienden en familie betreft, is er geen afname van het effect van het allochtoon of moslim zijn, integendeel een aantal controles versterken die effecten lichtjes. Eenzelfde besluit geldt voor de cultuurparticipatie. Kortom, als per variabele (of per beperkte reeks variabelen) wordt gecontroleerd, zien we dat de verschillen tussen de etnisch-culturele groepen in cultuurparticipatie en betrokkenheid bij de cluster die vrijetijd met familie en vrienden doorbrengt niet verklaard wordt, integendeel, de verschillen worden in sommige gevallen een beetje groter. Enkel voor de nonparticipatie kan het verschil tussen de moslims en de autochtonen ten dele worden verklaard, zowel door de sociaaleconomische positie van het gezin als door de mediavorkeur van de leerling en het opleidingspeil van de ouders. Dat geldt ook, maar in mindere mate voor de strikte moslims.

TABEL 22: LOGISTISCHE REGRESSIE VAN ETNISCH-CULTURELE GROEPEN OP PARTICIPATIEPATRONEN (N=789)

	<i>Nonpart vs rest Exp(B)</i>	<i>Vriend & familie vs rest Exp(B)</i>	<i>Leden vs rest Exp(B)</i>	<i>Cultuur vs rest Exp(B)</i>	<i>Omnivoor vs rest Exp(B)</i>
NULMODEL (enkel met etnisch-culturele minderheid) (N=789)					
Autochtoon (ref)	***	***		***	
Allochtoon, niet moslim	0,800	2,046***	0,762	0,595*	1,560
Allochtoon, moslim	1,675*	2,554***	0,691	0,095***	0,632
Allochtoon, strikte moslim	1,777**	1,528*	1,040	0,131***	0,998
	3,2	3,6	0,7	15,0	1,4
VOLLEDIG MODEL (N=789)					
Autochtoon (ref)		**		***	17
Allochtoon, niet moslim	0,734	2,054***	0,818	0,616*	1,465
Allochtoon, moslim	1,260	2,317**	1,043	0,122***	0,582
Allochtoon, strikte moslim	1,342	1,420	1,656*	0,165***	0,865
Meisje (ref=jongen)	0,625**	1,828***	0,419***	1,693*	2,534***
Leeftijd	1,012	1,115*	0,942	0,911	0,933
Minstens één ouder hoger diploma (ref=geen ouder met hoger diploma)	0,618**	0,861	2,213***	1,204	1,288
Woont in Brussel (ref=buiten bxl)	1,066	0,933	0,829	0,808	1,892*
Desorganisatie in buurt laag (ref)					
Midden	0,918	1,284	0,936	0,771	1,279
Hoog	0,664*	1,230	1,271	0,815	1,806*
Populaire mediavorkeur	1,162*	1,122*	0,882*	0,887	0,867
R ²	7,3	7,8	9,8	17,7	7,1

Een preciezer antwoord op de vraag in welke mate de vertrouwde determinanten van maatschappelijke participatie de verschillen in participatieprofiel tussen de etnisch-culturele groepen kunnen verklaren, kan slechts op basis van multivariate analyse worden gegeven. Daartoe moet een model worden gebouwd waarin als controles zijn opgenomen al de variabelen die in het model gerapporteerd in tabel 21 enige invloed hadden en in het simultaan model een netto-invloed behouden. Zoals eerder gesignaleerd gaat bij zo'n model een aantal respondenten verloren. De vergelijking van tabel 22 met tabel 17 leert dat het toevoegen van controles het aantal respondenten doet dalen van 1160 naar 789. Dat kan de resultaten uiteraard beïnvloeden en dus is grote voorzichtigheid geboden bij de interpretatie van die resultaten. Het nulmodel in tabel 22 kan worden vergeleken met het model in tabel 17. De twee zouden identiek moeten zijn en de verschillen tussen de twee zijn het gevolg van het verlies van respondenten. Wie de twee tabellen vergelijkt, merkt echter dat de verschillen klein zijn en in geen geval tot een verschillende conclusie zouden leiden. De twee grootste verschillen gaan beide in dezelfde richting, zij vergroten de verschillen tussen de etnisch culturele groepen. Geschat op 1160 respondenten zijn er

voor elke 100 autochtone nonparticipanten 145 moslim nonparticipaten; geschat op 789 respondenten zijn er voor elke 100 autochtone nonparticipanten 168 moslim nonparticipanten. Geschat op de 1160 respondenten zijn er voor elke 100 autochtonen in de cluster van jongeren die vrijetijd met vrienden en familie doorbrengen 187 allochtone niet-moslims die dat doen. Geschat op 789 respondenten loopt de relatieve proportie allochtone niet moslims op tot 205.

Het volledige model in tabel 22 bevestigt de analyses waarbij telkens voor een beperkt aantal variabelen werd gecontroleerd. De verschillen tussen de etnisch-culturele groepen voor cultuurparticipatie nemen niet af, integendeel. Dat geldt ook voor de kans te behoren tot de cluster van jongeren die de vrijetijd vooral doorbrengt bij vrienden en familie. De verschillen voor de moslims nemen hier een beetje af, maar blijven groot. Grotere afnames van de effecten van de etnisch-culturele groepen worden vastgesteld voor de nonparticipatie. De resterende effecten zijn hier niet meer statistisch significant. Het lijkt daarom juist uit de analyses te besluiten dat:

- de etnisch-culturele groepen geen verschil maken voor de kans te behoren tot de cluster van de verenigingsjongeren en de omnivoren,
- dat allochtone niet-moslims en moslims heel sterk oververtegenwoordigd zijn in de cluster die vrije tijd vooral doorbrengt bij familie en vrienden,
- dat allochtonen, maar vooral ook moslims sterk ondervertegenwoordigd zijn bij de cultuurparticipanten,
- dat de moslims ook oververtegenwoordigd zijn bij de nonparticipanten, maar dat dit verschil nagenoeg verdwijnt (en statistisch insignificant wordt) na controle voor het opleidingspeil van de ouders en de mediavorkeur van de leerling.

In het besluit gaan we dieper in op die vaststellingen.

6 Samenvatting en besluit

In deze bijdrage werden op basis van gegevens over de leerlingen van het Nederlandstalige onderwijs in Brussel de participatiepatronen van etnisch-culturele minderheden in kaart gebracht. Brussel, ook het Nederlandstalige secundair onderwijs in Brussel, wordt gekenmerkt door een grote etnisch-culturele diversiteit en is daarom uitermate geschikt voor een exploratie van de maatschappelijke en sociale participatie van de jongeren uit de minderheidsgroepen. In de mate van het mogelijke werd ook op zoek gegaan naar verklaringen voor de vastgestelde patronen van participatie. De vraag die ons daarbij voor ogen stond betrof de mate waarin de

verschillen tussen de etnisch-culturele groepen kunnen worden toegeschreven aan algemene factoren die de participatie beïnvloeden, zoals het mediagebruik, de sociaaleconomische status van het gezin en de gevolgde onderwijsvorm, of daarentegen dienen te worden beschouwd als een specifieke trek van de etnisch culturele groep. Die specificiteit kan dan een gevolg zijn van de meegedragen cultuur en/of van het cultuurwerk dat minderheidsgroepen verrichten in een vreemde omgeving om de eigen identiteit reliëf te geven.

In de meeste definities van etnisch culturele minderheid of van allochtoon duiken vier criteria op, die steunen op (1) de herkomst van de ouders, (2) de nationaliteit, (3) de gebruikte taal en (4) de levensbeschouwing of religie als indicator van de culturele context. Voor elk van die kenmerken afzonderlijk gingen we na of zij de sociale en maatschappelijke participatiepatronen beïnvloeden. Dat bleek het geval te zijn. De vier kenmerken hangen onderling uiteraard heel sterk samen, zodat hun afzonderlijke effecten niet kunnen worden onderscheiden. Daarom werd gewerkt met een indeling in vier groepen, die steunt op het gebruik van de vier criteria: autochtonen, allochtone niet moslims, moslims en moslims die strikt de geloofsvoorschriften volgen. Die vier groepen zijn bijna even groot. Zij vormen elk ongeveer een kwart van de bestudeerde bevolking.

Wat de participatie aan het verenigingsleven betreft zijn de verschillen tussen de autochtonen en de allochtone niet-moslims niet bijzonder groot. De laatste participeren minder in jeugdverenigingen en jeugdbewegingen, alsook in culturele verenigingen. De verschillen tussen de autochtonen en de moslims zijn groter. De laatste participeren minder in jeugdverenigingen en jeugdbewegingen, minder in cultuurverenigingen alsook in ontspannings- en sportverenigingen. Het opvallendste verschil is echter de veel grotere participatie van de moslimjongeren in de doelgroepverenigingen. Terwijl van de autochtone jongeren en van de allochtone niet-moslim jongeren ongeveer 10% actief lid is van dergelijke verenigingen, is van de niet strikte moslims 21% en van de strikte moslims 29% passief, actief of bestuurslid. Deze vorm van verenigingswerking reflecteert dus in betrekkelijk sterke mate een gesegreerd patroon van participatie.

Om participatie te meten werd niet alleen gekeken naar het verenigingsleven. Een poging werd gedaan om de vormen van sociale binding in beeld te brengen. Dat gebeurde door te kijken naar de tijdsbesteding en in het bijzonder de vrijetijdsbesteding. Een zestal patronen werden onderkend: met vrienden de tijd doorbrengen (bv. rondhangen in winkelcentra en winkelstraten), met vrienden sms'en en bellen, tijd doorbrengen met familie (bv. op familiebezoek gaan), culturele

tijdsbesteding (bv. naar toneel gaan), naar sportwedstrijden gaan en creatieve hobby's en amateurkunsten. Er tekenen zich geen echt noemenswaardige verschillen af voor wat betreft het sms'en en "aan de telefoon hangen" met vrienden, voor het gaan kijken naar sportwedstrijden of naar culturele activiteiten. Zowel de allochtone niet-moslims als de moslims zijn veel sterker betrokken bij het rondhangen met vrienden dan de autochtonen. De moslimjongeren brengen ook meer tijd door met de familie en zijn minder betrokken bij creatieve hobby's en amateurkunsten.

De verschillende vormen van betrokkenheid bij het verenigingsleven en de onderkende patronen van vrijetijdsbesteding werden samen geanalyseerd (door middel van latente klassenanalyse) om participatieprofielen te onderscheiden. Dat leverde vijf verschillende participatieprofielen op. We onderscheiden de niet-participanten, de jongeren die veel tijd met vrienden en familie doorbrengen, de leden van verenigingen, de cultuurliefhebbers en de omnivoren. Nonparticipanten betekent in dit geval dat het gaat om jongeren die in geen van de vier andere clusters passen en die dus een zwakke mate van maatschappelijke betrokkenheid (bv. via het verenigingsleven) niet compenseren door intensere contacten met vrienden en familie. Het gaat dus om jongeren die zwak sociaal verbonden zijn.

Voor drie van de vijf participatieprofielen verschilt de samenstelling naar etnisch-culturele groep. De kans om te behoren tot de kleine groep van omnivoren of te behoren tot de verenigingsjongeren verschilt niet betekenisvol tussen de etnisch-culturele groepen. We zagen echter wel dat er zich grote verschillen tussen die groepen voordoen voor wat betreft het type vereniging waarvan zij lid zijn. We vinden moslimjongeren veel minder in sociale en culturele verenigingen of bij jeugdbewegingen, veel meer bij doelgroepverenigingen⁷.

We vinden bij de Brusselse jongeren een grote groep die weinig of niet participeert, weinig of geen lid is van verenigingen en tevens weinig binding realiseert via vrienden en familie. Volgens de clusteranalyse kan een derde van de jongeren in dat profiel worden geplaatst. Dit is uiteraard een groep die in verder onderzoek meer aandacht verdient. De moslims, niet de allochtone niet-moslims, zijn oververtegenwoordigd bij deze nonparticipanten. Die oververtegenwoordiging kan echter in grote mate worden verklaard door hun meer populaire mediavorkeur en het lage opleidingspeil van hun ouders. Na controle voor die variabelen zijn er nog verschillen, maar deze zijn niet meer statistisch significant.

---

⁷ In latere luiken van deze onderzoekslijn zal daar dieper op worden ingegaan.

Allochtonen en moslims brengen, in vergelijking met de autochtonen, veel meer tijd door met vrienden en familie. De tijdsbesteding met vrienden overlapt met een sterk op consumptie of verhoopte consumptie afgestemde vrijetijdsbesteding (zoals het rondhangen in winkelcentra en winkelstraten). In de cluster waarvan de participatie sterk getekend is door tijd doorgebracht met vrienden en familie, vindt men 18% van de autochtonen, 30% van de allochtonen en 36% van de moslims. Deze verschillen worden geenszins verklaard door de algemene factoren die participatie verklaren. Een vrijetijdsbestedingspatroon waarin het verenigingsleven en het culturele leven een geringe rol spelen, de vrienden, de winkelcentra en winkelstraten en de familie een belangrijke, lijkt onderscheidend voor de allochtone en (niet-strikte) moslimjongeren. Van de jongeren die tot dat participatieprofiel behoort, gaat 74% regelmatig tot vaak op familiebezoek, hangt 90% regelmatig tot vaak rond in winkelcentra, beweert 99% veel tijd te besteden aan het sms'en en bellen van vrienden, heeft 91% nooit een culturele activiteit bijgewoond, is 78% geen lid van een jeugdvereniging, gaat 81% nooit of zelden naar een sportwedstrijd. Het verschil tussen allochtonen en moslims enerzijds, autochtonen anderzijds komt heel sterk tot uiting in de participatie aan dit profiel.

Een ander verschil dat evenmin kan worden verklaard door de algemene factoren die participatie beïnvloeden, betreft de deelname aan het culturele verenigingsleven. Deze verschilt niet betekenisvol tussen de autochtonen en de allochtone niet-moslims. Het zijn de moslims die zich in dit opzicht onderscheiden van de twee andere groepen. Terwijl men 23% van de autochtone jongeren in dit profiel vindt, geldt dat voor slechts 4% van de moslims en 5% van de strikte moslims. Het is duidelijk dat het aanbod van de cultuurverenigingen er niet in slaagt de moslimjongeren te bereiken.

Globaal genomen blijken de verschillen in participatie tussen moslims en niet-moslims trouwens groter te zijn dan die tussen autochtonen en allochtonen.

7 Bibliografie

Ackaert, J. & T. Van Regenmortel, Eds. (2011). *Gelijk oversteken. Een staalkaart van onderzoeksbevindingen rond integratie*. Burger, bestuur & beleid. Brugge, Vanden Broele.

Almond, G. & S. Verba (1963). *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations*. Princeton, N.J., Princeton University Press.

Bartko, T.W. & J.S. Eccles (2003). "Adolescent participation in structured and unstructured activities: a person-oriented analysis." *Journal of Youth and Adolescence* 32(4): 233-241.

- Blau & Duncan (1976). *The American occupational structure*. New York: Wiley
- Brouwer, L. (1998). Good girls, bad girls: Moroccan and Turkish runaway girls in the Netherlands. In: Vertovec, S.A.R. *Muslim European youth. Reproducing ethnicity, religion, culture*. Aldershot, Ashgate: 145-167.
- Butler, T. & G. Robson (2001). "Social capital, gentrification and neighbourhood change in London: A comparison of three south London neighbourhoods." *Urban studies* 38(12): 2145-2162.
- Cooper, H., J.C. Valentine, B. Nye & J.J. Lindsay (1999). "Relationships between five after-school activities and academic achievement." *Journal of Educational Psychology* 91(2): 369-378.
- d'Haenens, L. & F. Saeys (Eds.) (1996). *Media en multiculturalisme in Vlaanderen*. Gent: Academia Press.
- de Aguirre, P., G. Riebbels, F. Saeys & L. Staes (1996). Anders gekeken? Een exploratief onderzoek naar het mediagedrag van Turkse en Marokkaanse jongeren en volwassenen. In d'Haenens, L. & Saeys, F. (Eds.). *Media en multiculturalisme in Vlaanderen (40-58)*. Gent: Academia Press.
- de Graaf, M. P. & M. Kalmijn (2001). "Trends in the intergenerational transmission of cultural and economic status." *Acta Sociologica* 44(1): 51-66.
- De Groof, S. & J. Siongers (2000). Schoolse en niet-schoolse participatie bij jongeren. Een schets van het profiel en de houdingen van participerende jongeren. In: M. Hooghe (red.), *Sociaal kapitaal en democratie. Verenigingsleven, sociaal kapitaal en democratie*, Acco, Leuven, 2000: 255-284.
- De Sutter, W. & F. Saeys (1996). Bezit en gebruik van audio-visuele media bij allochtone populaties. Een onderzoek uitgevoerd bij Gentse scholieren. In d'Haenens, L. & Saeys, F. (Eds.). *Media en multiculturalisme in Vlaanderen (59-88)*. Gent: Academia Press.
- de Waal, M. (1993). Leefijdgenoten en vriendschap. A. J. Dieleman, F. J. van der Linden & A. C. Perreijn, *Jeugd in meervoud*. Heerlen, De Tijdstroom, Open Universiteit, 213-229.
- Dekker, P. (1999). *Vrijwilligerswerk vergeleken*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Devroe, I. & F. Saeys (2002). Allochtonen en aanverwante thema's in de Vlaamse media. *Tijdschrift voor Communicatiewetenschap*, 30(2): 56-76.
- Dragt, E., A. Heuvelman, E. Lohmann & M. de Jong (2002). Media en etnische publieksgroepen in Nederland. Het aanbod en het gebruik van media. *Tijdschrift voor Communicatiewetenschap*, 30(2): 5-25.
- Elchardus, M. (2011). Classical Republicanism and the Contemporary Voter. An Empirical Cultural Sociology of the Relationship between the Private Realm and the Public Sphere. *Poetics* 39:407-425
- Elchardus, M., A. Faelens, T.Kuppens (2002). Autochtonen en allochtone paden in de Vlaamse massacultuur. In: M.Elchardus en I.Glorieux, *De symbolische samenleving*. Tiel: Lannoo: 337-364

- Elchardus, M., Ed. (1999). *Zonder maskers. Een actueel portret van jongeren en hun leraren*. Gent, Uitgeverij Globe.
- Elchardus, M., L. Huyse, & M. Hooghe, Eds. (2001). *Het maatschappelijk middenveld in Vlaanderen. Een onderzoek naar de sociale constructie van democratisch burgerschap*. Brussel, VUBPress.
- Elchardus, M., L. Roggemans & J. Siongers (2011). De Brusselse jeugd onderzocht. In: Nicole Vettenburg, Mark Elchardus en Johan Put (eds), *Jong in Brussel. Bevindingen uit de JOP-monitor Brussel*, Acco, Leuven, 2011: 35-68.
- Forrest, R. & A. Kearns (2001). "Social cohesion, social capital and the neighbourhood." *Urban studies* 38(12): 2125-2143.
- Furlong, A., R. Campbell & K. Roberts (1990). "The effects of post-16 experiences and social class on the leisure patterns of young adults." *Leisure Studies* 9(3): 213-224.
- Ganzeboom, H.B.G. & De Graaf, P.M. (1991). Sociale herkomst, culturele socialisatie en cultuurparticipatie: een sibling-analyse. *Sociale Wetenschappen*, 34, 272-288.
- Garton, A.F. & C. Pratt (1991). "Leisure activities of adolescent school students: predictors of participation and interest." *Journal of Adolescence* 14(3): 305-321.
- Gijsberts, M., T. van der Meer & J. Dagevos (2008). Vermindert etnische diversiteit de sociale cohesie? In: *Betrekkelijke betrokkenheid*. Den Haag: SCP.
- Hendry, L.B., M. Kloep & S. Wood (2002a). "Young people talking about adolescent rural crowds and social settings." *Journal of Youth Studies* 5(4): 357-374.
- Hendry, L.B., M. Kloep, A. G. Espnes, E. J. Ingebrigtsen, A. Glendinning & S. Wood (2002b). "Leisure transitions - a rural perspective." *Leisure Studies* 21: 1-14.
- Herbots, S. (2011). "Brusselse jongeren in het verenigingsleven". In: Nicole Vettenburg, Mark Elchardus en Johan Put (eds.), *Jong in Brussel. Bevindingen uit de JOP-monitor Brussel*, Acco, Leuven, 2011: 107-135.
- James, K. (2001). "'I just gotta have my own space!': The bedroom as a leisure site for adolescent girls." *Journal of leisure research* 33(1): 71-90.
- Katz-Gerro, T. (1999). "Cultural consumption and social stratification: leisure activities, musical tastes, and social location." *Sociological Perspectives* 42(4).
- Kleiber, A.D., R. Larson & M. Csikszentmihalyi (1986). "The experience of leisure in adolescence." *Journal of leisure research* 18(3): 169-176.
- Kleiber, D.A. (1999). *Leisure experience and human development: A dialectical interpretation*. New York: Basic Books.
- Konijn, et al. (2010). Jong en multimediaal: mediagebruik en meningsvorming onder jongeren, in het bijzonder moslimjongeren. Afdeling communicatiewetenschap, Vrije Universiteit Amsterdam.
- Kulis, S., F. Marsiglia & M. Hecht (2002). Gender labels and gender. Identity as predictors of drug use among ethnically diverse middle school students, In: *Youth and society*, 33(3).
- Lareau, A. (2002). "Invisible Inequality: Social Class and Childrearing in Black Families and White Families." *American Sociological Review* 67(5): 747-776.

- Li, Y., Savage, M., & A. Pickles (2003). Social capital and social exclusion in England and Wales (1972-1999). In: *British Journal of Sociology*, 54 (4), 497-526.
- Lindström, M., J. Merlo & P.-O. Östergren (2002). "Individual and neighbourhood determinants of social participation and social capital: a multilevel analysis of the city of Malmö, Sweden." *Social Science & Medicine* 54: 1779-1791.
- Lizardo, O. (2006). How Cultural Tastes Shape Personal Networks. In: *American Sociological Review*, 71 (online supplement), 778-807.
- Mark, N. (1998). Birds of a Feather Sing Together. In: *Social Forces*, 77 (2), 453-485.
- McPherson, M. (1983), An Ecology of Affiliation, *American Sociological Review*, 48(4): p519-532.
- McPherson, M., L. Smith-Lovin & J.M. Cook (2001), Birds of a Feather: Homophily in Social Networks, *Annual Review of Sociology*, 27: 415-444.
- McRobbie, A. (1994). *Postmodernism and popular culture*. London, Routledge.
- Popielarz, P.A. & M.J. McPherson (1995). On the Edge or In Between: Niche Position, Niche Overlap, and the Duration of Voluntary Association Memberships. In: *The American Journal of Sociology*, 101 (3), 698-720.
- Putnam, D.R. (1993). *Making democracy works. Civic traditions in modern Italy*. New Jersey: Princeton University Press.
- Raymore, L.A., B.L. Barber, J.S. Eccles & G.C. Godbey (1999). "Leisure Behavior Pattern Stability during the Transition from Adolescence to Young Adulthood." *Journal of Youth and Adolescence* 28(1): 79-103.
- Richards, M.H. & R. Larson (1989). "The life space and socialization of the self: sex differences in the young adolescent." *Journal of Youth and Adolescence* 18(6): 617-626.
- Roberts, K. & G. Parsell (1994). "Youth cultures in Britain: the middle class take-over." *Leisure Studies* 13(1): 33-48.
- Schakenbos, E. & G. Marsman (1988). *Migranten en media. Een literatuurstudie naar trends in het mediagebruik van etnische minderheden in Westeuropese landen*. Nijmegen: Masusa.
- Schauvlieghe, J. (2010). *Beleidsnota Cultuur, 2010-2014*, Brussel
- Smith, D. & B. Baldwin (1974). "Parental socialization, socioeconomic status, and volunteer organization participation." *Journal of Voluntary Action Research* 3(3-4): 59-66.
- Smits, W. & M. Elchardus (2009). *Vlaanderen sociaal bekabeld*. In: Vanderleyden L., M. Callens en J. Noppe (red.), *De Sociale Staat van Vlaanderen 2009*, Studiedienst van de Vlaamse Regering, Brussel, 2009: 235-278.
- Smits, W. (2004). *Maatschappelijke participatie van jongeren. Bewegen in de sociale, vrijetijds- en culturele ruimte. Eindverslag van het Programma Beleidsgericht Onderzoek 'Maatschappelijke participatie van jongeren' (PBO99A/14/85) in opdracht van de Administratie Cultuur, Afdeling Jeugd en Sport van de Vlaamse Gemeenschap*. Brussel, Vakgroep Sociologie, Onderzoeksgroep TOR.

- Smits, W. (2011). Join the club - Een profiel van leden van verenigingen en vrijwilligers. In: J. Lievens & H. Waeghe (eds.), *Participatie in Vlaanderen 2. Eerste analyses van de participatiesurvey 2009*, Acco Academic, Leuven, 2011: 83-119.
- Stevens, F. & M. Elchardus (2001). De Speelplaats als cultureel centrum. De beleving van de leefwereld van jongeren. Eindverslag voor het PBO-project PBO 97/16/115, Onderzoeksgroep TOR, Vakgroep Sociologie, Vrije Universiteit Brussel, 2001.
- Stevens, F. (2003). Kan het middenveld bijdragen tot de vorming van culturele praktijken. R. Laermans, J. Lievens & H. Waeghe, *Cultuurkijker. Aanzetten tot cultuuronderzoek in Vlaanderen*. Antwerpen, De Boeck, 163-208.
- Tsagarousianou, R. (2001). Ethnic minority media, community and identity: the case of London's South Asian and Greek-Cypriot communities. In Ross, K. & Playdon, P. (Eds.). *Black marks: minority ethnic audiences and media (17-32)*. Ashgate: Burlington.
- Van Craen, M., K. Vancluysen & J. Ackaert (2007). *Voorbij wij en zij? De sociaal-culturele afstand tussen autochtonen en allochtonen tegen de meetlat*. Brugge, Vanden Broele.
- Van Craen, M., K. Vancluysen, J. Ackaert & M. Van Aerschot (2008). Sociaal-culturele integratie bij allochtonen, ZOEM - Steunpunt Gelijkekansenbeleid: 21.
- Van Wilsem, J., K. Wittebrood & N. D. de Graaf (2003). "Buurtdynamiek en slachtofferschap van criminaliteit. Een studie naar de effecten van sociaal-economische stijging, daling en stabiliteit in Nederlandse buurten." *Mens & Maatschappij* 78(1): 4-28.
- Vancluysen, K., M. Van Craen & J. Ackaert (2009). *Gekleurde steden. Autochtonen en allochtonen over samenleven*. Brugge, Vanden Broele.
- Verba, S. & N. Nie (1972). *Participation in America. Political Democracy and Social Equality*. Harper and Row, New York.
- Verba, S., K.L. Schlozman & H.E. Brady (1995). *Voice and Equality: Civic Voluntarism in American Politics*. Harvard University Press.
- Vermeulen, C. & Penninx, M. (1994). *Het democratisch ongeduld: de emancipatie en integratie van zes doelgroepen van het minderhedenbeleid*. Amsterdam: Het Spinhuis.
- Vettenburg, N., M. Elchardus & J. Put (red.) (2011) *Jong in Brussel. Bevindingen uit de Jop-monitor Brussel*, Leuven:Acco.
- Wilson, J. & M. Musick (1998). "The Contribution of Social Resources to Volunteering." *Social Science Quarterly* 79(4): 799-814.
- Wittebrood, K. (2000). "Buurten en geweldscriminaliteit: een multilevel-analyse." *Mens & Maatschappij* 75(2): 1-20.
- Zeijl, E., Y. te Poel, M. du Bois-Reymond, J. Ravesloot & J. J. Meulman (2000). "The role of parents and peers in the leisure activities of young adolescents." *Journal of Leisure research* 32(3): 281-302.